

Konflikty ve školní třídě z pohledu učitelů a žáků

Ing. Ivan Pomykacz

Bakalářská práce
2008

 Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2006/2007

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Ing. Ivan POMYKACZ**

Studijní program: **B 7507 Specializace v pedagogice**

Studijní obor: **Učitelství odborných předmětů pro SŠ**

Téma práce: **Konflikty ve školní třídě z pohledu učitelů a žáků**

Zásady pro vypracování:

Provedte analýzu literárních pramenů k tématu školní třídy jako sociální skupiny – zaměřte se specificky na dynamiku školní třídy a konflikty mezi žáky.

Na základě východisek představených v teoretické části práce vytvořte ideový a technický plán výzkumu.

Pro zodpovězení výzkumných otázek využijte metodu sociometrie.

Provedte analýzu získaných empirických údajů a zjištěná fakta interpretujte.

Rozsah práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

DITTRICH, P. Pedagogicko-psychologická diagnostika. Jinočany: H & H, 1993.

GAVORA, P. Akí sú moji žiaci? Bratislava: Práca s.r.o. 1999.

MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ. Komunikace ve škole. Brno: Masarykova univerzita. 1995.

ŘEZÁČ, J. Sociální psychologie. Brno: Paido. 1998.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Barbara Benická

Ústav pedagogických věd

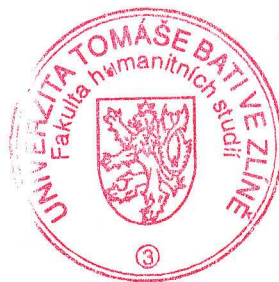
Datum zadání bakalářské práce:

25. ledna 2008

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. května 2008

Ve Zlíně dne 25. ledna 2008

L.S.

prof. PhDr. Vlastimil Švec, CSc.
děkan

Mgr. Jarmila Celá
ředitel ústavu

PODĚKOVÁNÍ

Zpracování diplomové práce mi nesmírně usnadnil typografický systém L^AT_EX – mé díky patří všem, kteří se na vývoji takto skvělého programu podíleli.

Mnozí z nás maří čas a energii tím, že se pokouší být něčím, čím nejsou.

Thomas Moore¹⁾

¹⁾Thomas Moore (1779-1852) irský básník, zpěvák a textař. Nejvíce pamatován pro texty *Minstrel Boy* a *The Last rose of Summer*.

ABSTRAKT

Školní třída tvoří vedle rodiny nejvýznamnější část sociálního prostředí. Zvláště na začátku školní docházky se stává důležitým modelem společenského života. Je tedy nezbytné, aby učitel dokázal svou třídu dostatečně percipovat a předejít tak událostem, jež by mohly mít negativní vliv na sociální integraci jedince do společnosti.

Tato bakalářská práce se pokouší nahlédnout do jedné školní třídy ze sociálně psychologického hlediska. Třída je podrobena výzkumu s nasazením metody sociometrie za účelem zjištění klimatu třídy a rozložení sociálních rolí a pozic. Nejde však pouze o odhalení neformální struktury třídy, ale hlavně o porovnání této struktury tak, jak ji vidí žáci a učitelé.

Výsledkem práce je pak srovnání dvou pohledů učitelů a žáků na klima třídy. V ideálním případě by měla být korelace obou náhledových rovin nenulová.

Klíčová slova: konflikt, klima školní třídy, skupinové role, sociometrie, školní třída.

ABSTRACT

School life makes the most significant part of social environment next to the family. Our model of social life is quite important in the beginning of school attendance in particular. It's necessary for a teacher to perceive students and prevent any events which could have negative influence to social integration of individuals into the society.

This bachelor thesis tries to insight to a school class from the social and psychology point of view. Using method of sociometry we are trying to determine social climate of a class and layout of a social parts and positions. The main goal is to compare insights of two sides: students and teachers. Each of them is given answer sheet to write down their opinion.

So the result of the work is a comparison of these insights between the students and teachers. The correlation between their views should not be null in ideal case.

Keywords: school class, conflict, class climate, social parts, sociometry.

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	10
0.1 POZNÁMKY K TEORETICKÉ ZÁKLADNĚ	11
1 Školní třída	11
1.1 ŠKOLA	12
1.1.1 Klima školy	12
1.2 SOCIÁLNÍ SKUPINA	13
1.2.1 Charakteristika skupiny	13
1.2.2 Význam skupiny	14
1.2.3 Struktura skupiny	15
1.2.4 Skupinové role	17
1.3 KLIMA ŠKOLNÍ TŘÍDY	19
1.3.1 Využití poznatků o klimatu školní třídy	20
1.3.2 Ovlivňování klimatu školní třídy	20
2 Konflikty ve školní třídě	22
2.1 VYMEZENÍ POJMU KONFLIKT	22
2.1.1 Vnímání konfliktů	22
2.2 TYPOLOGIE KONFLIKTŮ	23
2.3 KONFLIKT ROLÍ A POZIC	24
3 Zjišťování vztahů ve školní třídě	25
3.1 PŘEHLED METOD A TECHNIK SOCIÁLNÍ PSYCHOLOGIE	26
3.2 METODA SOCIOMETRIE	27
3.2.1 Konstrukce dotazníku	27
3.2.2 Výstupy	27
II PRAKTICKÁ ČÁST	29
4 Cíl výzkumu a formulace hypotéz	30
5 Výzkumný soubor	30
6 Použité metody	31

6.1	TVORBA SOCIOMETRICKÉHO DOTAZNÍKU	32
6.1.1	Proměnné	32
6.1.2	Odpovědi	32
6.1.3	Dotazník pro žáky	33
6.1.4	Dotazník pro učitele	34
7	Způsob zpracování dat	35
8	Výsledky	36
8.1	KLIMA TŘÍDY	36
8.2	KOHEZE TŘÍDY	36
8.3	ROZLOŽENÍ POZIC VE TŘÍDĚ	37
8.3.1	Konflikt preferencí	39
9	Interpretace výsledků	44
9.1	ROZLOŽENÍ POZIC VE TŘÍDĚ	45
	ZÁVĚR	47
	REJSTRÍK	48
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	49
	SEZNAM PŘÍLOH	50

ÚVOD

Motivace Podle Mareše [2], pokud má učitel úspěšně pracovat, musí zvládnout nejméně tři relativně samostatné činnosti:

1. získat dostatečné teoretické znalosti o sociálně psychologických jevech, které se ve třídě odehrávají;
2. **umět alespoň orientačně diagnostikovat klima školní třídy;**
3. **umět (na základě zjištěných skutečností) navrhnout a provést vhodnou intervenci.**

Právě posledními dvěma body (2. a 3.) se bude zabývat tato práce.

Bezesporu je uvedené tvrzení fakt, který platí na všech školách primárního a sekundárního stupně vzdělávání. Zaměříme se blíže na sekundární vzdělání, střední školy. Zde totiž vystupuje daleko více najevo ještě tzv. odbornost, která určitě také souvisí s úspěšnou prací učitele.

Propůjčíme-li si matematickou logiku, tak je možné zmíněnou odbornost považovat za tzv. **nutnou podmínku** [10] našeho *úspěšného* učitele. Než se v nabízející se úvaze dostaneme do sporu, je třeba odkázat na článek [3], kde je mj. uveden výrok RNDr. Hany Žufanové:

„Zvláště poslední dva ročníky střední odborné školy by měly preferovat odbornost před OPZ, což vyhláška neumožňuje.“

Učitel tedy musí mít odborné vzdělání, kterým převyšuje své žáky. Nicméně, je-li učitel odborníkem ve svém zaměření, nemusí být ještě úspěšným učitelem, protože nedokáže pracovat se třídou. Odbornost tedy není postačující podmínkou úspěšného učitele.

Dále definujeme tzv. **postačující podmínku** [10] úspěšného učitele. Tou budou výše uvedené tři body úspěšného učitele, které zobecníme do pedagogické způsobilosti (PZ).

Aby učitel mohl pracovat úspěšně, měl by mít pedagogické vzdělání. Avšak úspěchu lze dosáhnout i odborností, právě ve vyšších ročnících. PZ pak tedy není nutnou podmínkou úspěšného učitele.

Zaměření práce *Mnohá výzkumná šetření rovněž naznačují, že učitelé (na základě prostého pozorování) nemívají adekvátní představu o rozložení pozic ve třídě, a především o subjektivním prožívání postavení žáka ve skupině.* [9]

Zmíněné výsledky výzkumných šetření pocházejí patrně minimálně z roku 1998. Od té doby uplynulo již dalších devět let. Cílem práce je provést takové šetření, které by zjistilo aktuální stav na jedné střední škole, nikoli tedy v rámci např. kraje, popř. regionu nebo celé ČR.

Nejedná se tedy o rozsáhlý celorepublikový výzkum. Tato práce má posloužit především k osvojení si teoretických poznatků v praxi a pokusit se o výzkum v oblasti sociální psychologie. Vyzkoušet si, co taková výzkumná činnost obnáší. Výstupem práce rozhodně nebudou nějaké nové hypotézy nebo teorie o současném pojetí žáků učiteli.

Předmětem zkoumání je specifická sociální skupina – školní třída studentů druhého ročníku střední odborné školy.

Jakožto učitele odborných předmětů jenž vyučuje nejen třetí a čtvrté ročníky mě tato problematika zajímá a jejím studiem snad docílím dílčích pokroků, které povedou ke zlepšení mé práce učitele.

Členění textu Na základě představených pojmech v teoretické části je vykonstruována nadcházející část praktická. V té je popsán vytvořený ideový a technický plán výzkumu, provedení výzkumu a následná analýza výsledků.

I. TEORETICKÁ ČÁST

0.1 Poznámky k teoretické základně

Rozvedení teoretických základů na následujících stranách bylo voleno tak, aby dostatečně pokrylo tvorbu plánu výzkumu. Autor si je vědom obsáhlosti dané problematiky, že ke každá z následujících kapitol by si zasloužila provést řadu empirických výzkumů, ač mnohé již byly provedeny.

Dále v textu rozepsané teoretické statě jsou převzaty převážně od aktivních vědeckých pracovníků, jichž monografie (a jiné publikace) jsou uvedené v použité literatuře (str. 49) a v textu řádně citované.

Je docela možné, že se při pokusech o interpretaci některých pojmů z psychologie nebo sociologie autor dopustil drobných chyb. Není ovšem namístě v tomto hledat cílevědomou činnost, nýbrž např. autorovu snahu dané pojmy uchopit a použít.

Uchopení pojmu na vědecké úrovni není zrovna jednoduché, ostatně jak už je naznačeno v [2] na str. 581, kde se při popisu sociálně psychologických jevů setkáváme s různými termíny. K těmto termínům se pak ještě připojují různé přívlastky, které navíc pak mohou daný termín dotvořit např. do pojmově neutrálního – tedy *bez hodnotícího odstínu*. Nebo naopak výsledný *terminus* dává zabarvený odstín (pozitivně, negativně). Tímto pak vznikají desítky terminologických variant.

1 Školní třída

Proč se zabývat zkoumáním školní třídy?¹⁾

- Školní třída představuje vedle rodiny nejvýznamnější část sociálního prostředí, protože rozšiřuje sociální život dítěte o společenskou dimenzi.
- Ze sociálně psychologického hlediska je školní třída prostředím, ve kterém dochází k sociálnímu rozvoji osobnosti prostřednictvím učení (vyučování).
- Skupinové atributy školní třídy (rozložení pozic, klima, normy atd.) tvoří na jedné straně situační podmínky školního výkonu a na straně druhé jsou pedagogickým děním ovlivňovány.

Ke zkoumání klimatu ve školní třídě je potřeba nejprve definovat základní pojmy ze sociální psychologie zabývající se školní třídou jako sociální skupinou. Z těchto poznatků

¹⁾Následující výčet je podle Řezáče [9].

se pak bude vycházet hlavně v praktické části této práce.

Školní třídu lze označit jako systém, který má své vstupy, resp. výstupy. Tento systém je určitým způsobem propojen s vnějším okolím, se kterým je v interakci, tzn. je jím ovlivňován a vykazuje zpětnou vazbu.

V bezprostředním okolí školní třídy je škola.

1.1 Škola

Je třeba mít se na pozoru ohledně vyčlenění školní třídy jako samostatného funkčního bloku. Tento blok je totiž propojen s okolním prostředím, se kterým je permanentně ve spojení. Podle Mareše [2] *se stále zřetelněji ukazuje, že kvalitní výchovně-vzdělávací výsledky nezáleží pouze na jedincích a jejich osobnostních zvláštnostech, na individuálním úsilí při řízení a autoregulaci výchovy, vzdělávání a výcviku, nýbrž také na mikrosociálních vlivech.*

Mikrosociální vlivy jsou takové vlivy, které můžeme vztáhnout k rodině, školní třídě, učitelskému sboru, popř. celé škole. Tyto vlivy se nějakým způsobem vymykají běžně zavedeným, resp. zažitým koncepcím. Mějme příklad ortodoxně náboženské rodiny, třídu sestávající se jenom z chlapců (děvčat), třídu školy úzce svým oborem zaměřené. S posledním příkladem se můžeme setkat hlavně u středních škol. Zde mikrosociální vlivy mohou navodit např. určité konkurenční – soutěživé prostředí pro žáky, zrovna tak, jako negativní vztah k učivu nepřímo vztahujícímu se k jejich oboru.²⁾

Makrosociální vlivy jsou zastoupeny v daleko širším měřítku – společností, státem.

1.1.1 Klima školy

Podle Mareše [2] přesná definice klimatu školy dosud neexistuje. Odborníci se totiž nemohou shodnout, co patří a co nepatří do tohoto pojmu [2]. Nicméně proměnná celkového klimatu školy je dána různými hledisky³⁾.

Do nejobecnějšího termínu **prostředí školy** spadají architektonické aspekty, kde je škola situovaná, konstrukce budovy, učebny a to i včetně vybavení. Dále jsou to hygienické aspekty, jako tepelná pohoda, osvětlení, větrání atp. Rovněž sem patří i organizační aspekty zahrnující počty žáků a učitelů, provozní situace – přestávky, využívání

²⁾Z praxe toto pozorují právě na jednom typu těchto úzce zaměřených škol.

³⁾V [2] je odkaz na rozlišení podle Mareš, Křivohlavý, 1995.

prostor školy mimo výuku aj.

Sociální klima školy popisuje jevy dlouhodobé povahy (měsíce, roky) typické pro danou školu. Podílí se na něm vedení školy, učitelský sbor, žáci a jiní zaměstnanci školy. Z časového hlediska hraje nejkratší roli **sociální atmosféra školy**, která se mění v průběhu dne, popř. týdne. Jde o situačně podmíněné jevy: začátek školního roku, předávání vysvědčení, zkrácená výuka, odpadlá hodina atp.

1.2 Sociální skupina

Člověk je tvor společenský.

Aristoteles

Člověk hledá takové vztahy s jinými lidmi a takové postavení mezi nimi, které by mu usnadnily dosažení jeho sebe-realizačních cílů. [9]

Problém je v tom, že člověk si prakticky svévolně cílovou skupinu nevybírá.⁴⁾ Už jenom to, že se narodíme do nějaké rodiny, která nejvíce determinuje náš budoucí vývoj. Chodíme do školy, kterou si z počátku ani nevybereme. Pracujeme v zaměstnání právě tam, protože není jiné možnosti.

V dalších etapách vzdělávání nebo při nastoupení do pracovního poměru se již nabízí jistá, avšak omezená možnost volby. Vzpomeneme-li na klima školy (v 1.1.1 na str. 12), pak zde můžeme v dostatečném předstihu⁵⁾ zaznamenat mikrosociální vlivy spadající do prostředí školy (architektonické, hygienické aspekty ad.). Nejistota ohledně budoucí sociální skupiny – školní třídy – zůstává zachována.

Dokonce není možné míru nejistoty snížit o fakt, že v nadcházející fázi integrace mezi spolužáky (spolupracovníky) budeme ve skupině lidí, kteří sdílí stejné zájmy.

1.2.1 Charakteristika skupiny

Skupinu z psychologického hlediska netvoří určití lidé pouze proto, že jsou si v něčem podobní (např. pohlaví, věk, vzdělání atd.); dokonce ani proto, že pociťují podobné potřeby či obdobné cíle.[9]

⁴⁾Viz též [9].

⁵⁾Např. školami pořádanými událost dne otevřených dveří.

To čím je **sociální skupina** charakteristická, tedy nijak nesouvisí se společným zájmem jejich členů. Domnívat se, že školní třída *ajťáků, věřící v křemíkové nebe*, bude ideální skupinou, kam se učitelé budou rádi navracet, je chybné.

Podstata skupiny tkví někde jinde. Není to podobnost, či nepodobnost členů, ale jejich **vzájemná závislost, vztažnost**.⁶⁾ J. Řezáč [9] dále uvádí další základní charakteristické znaky sociální skupiny: **interakce** a **strukturovanost mezilidských vztahů**⁷⁾. Interakcí se rozumí ovlivňovat a být ovlivňován každou osobou ve skupině.

1.2.2 Význam skupiny

Jaký mají význam sociální skupiny pro život člověka? Stručný výčet podle J. Řezáče [9] obsahuje 4 základní body:

- zprostředkovávají působení makrosociální prostředí;
- mají formativní vliv, podílejí se na dotváření sociálních rysů osobnosti;
- ovlivňují individuální výkonnost;
- posilují sociální identitu jedince, uspokojují jeho důležité sociální potřeby:
 - být s lidmi (sounáležitosti);
 - být akceptován;
 - získat uznání;
 - seberealizovat se.

U posledního bodu je dobré vzpomenout rozpor zmiňovaný v úvodu kapitoly 1.2. Potom první tři body výše uvedeného výčtu zaujímají neutrální stanovisko: zprostředkovávají, formují a ovlivňují jedince ať už v pozitivním smyslu nebo negativním. Posilování sociální identity a uspokojování jeho potřeb má bezesporu význam pro život jedince. Nicméně jedinec může uvedené potřeby ve skupině i postrádat, popř. mu mohou být odepírány.⁸⁾

⁶⁾Podle K. Lewina citovaného v [9] na str. 159.

⁷⁾Vizte dále v 1.2.3 na str. 15.

⁸⁾Na což bude brán zřetel při sestavování sociometrického dotazníku. Více vizte kapitolu 6.1 na str. 32.

1.2.3 Struktura skupiny

Aby učitel blíže porozuměl své třídě, je třeba pokračovat dále ve zkoumání vnitřních vazeb takové skupiny, jako je strukturovanost mezilidských vztahů⁹⁾.

POZICE – ROLE – STATUS

*Strukturou skupiny míníme rozložení, uspořádání **pozic** jednotlivých členů ve skupině a skladbu vzájemných vztahů mezi nimi. ... Pojmem **pozice** označujeme místo, které jedinec ve skupině zaujímá; určuje jeho postavení ve vztahu k ostatním členům skupiny v dimenzích: **přiřazenost, nadřazenost a podřazenost**. [9]*

Jednou z hlavních proměnných sociometrického dotazníku bude zjišťování postavení jedince ve skupině. Aby bylo možné nějakým způsobem zjistit polohu *pozice* v pomyslném grafu, je třeba vyjít z toho, čím je taková pozice jedince určována:¹⁰⁾

- způsobem sebehprosazování ve skupině (způsob seberealizace);
- sociální rysy jedince (osobnostní mravnostní profil);
- podíl na dosahování skupinových cílů;
- sociální atraktivita.

Obecně lze říci, že součtem všech kritérií je dána výsledná pozice jedince. Je však důležité poznamenat, že každé kritérium může být navíc ohodnoceno tzv. vahou. V závislosti na typu skupiny se totiž může významnost jednotlivých kritérií měnit. Je-li skupina např. v konkurenčním boji s jinou skupinou, bude kladen větší důraz (váha) na *podíl* jednotlivce na *dosahování skupinových cílů*.

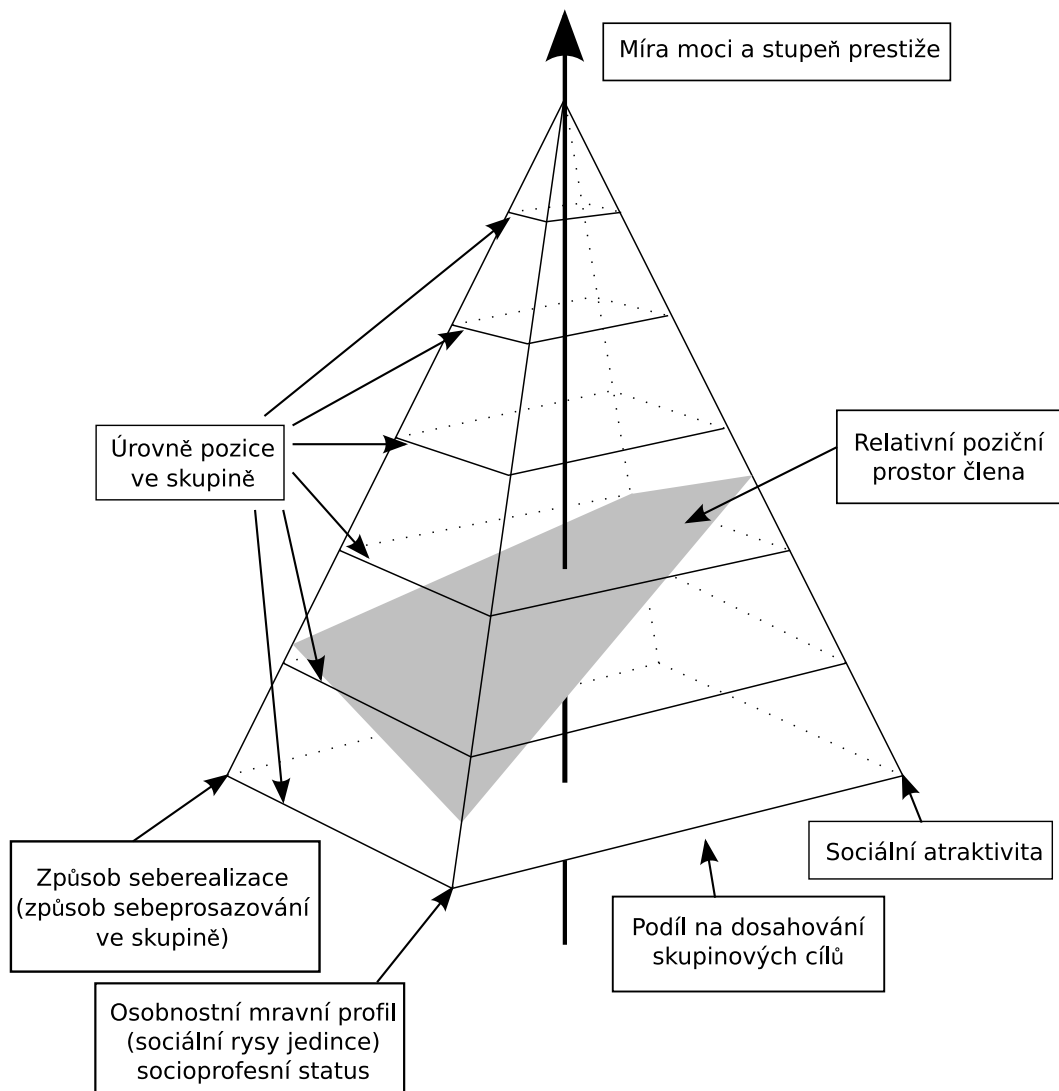
Dynamiku rozložení pozic ve skupině dokresluje obr. 1¹¹⁾, kde je rovněž zachycen *relativní poziční prostor člena*. Ten je totiž zajímavý tím, jak se dynamicky mění – utváří v čase na základě stále probíhajícího vyhodnocování aktuálního chování jedince (naplňování rolí) ostatními členy skupiny.

I když se při vyhodnocování pozice jedince přenastavují hodnoty vah v závislosti ať už na typu skupiny nebo obsahu skupinové činnosti, sama povaha vztahů zůstává

⁹⁾Zmíněných v 1.2.1.

¹⁰⁾Výčet sestaven podle [9].

¹¹⁾Převzato z [9] ze str. 163.

Obr. 1. Dynamika pozice člena ve skupině (podle Řezáče [9])

zachována. *Vždy jde o přijímání či odmítání, sympatii či antipatii, uznání či despekt.* [9]

Zajímavé by bylo zkoumání nastavení vah ve školní třídě. Školní třída, potažmo její žáci, jsou ovlivňovány mj. klimatem školy¹²⁾ z dlouhodobého hlediska nebo v kratším čase proměnlivou atmosférou školy. Mohlo by jít např. o školou pořádané pravidelné soutěže, výstavy školních prací, nebo naopak stagnace školy v nevytváření jakýchkoli aktivit.

1.2.4 Skupinové role

Pro potřeby interpretace sociogramu v praktické části je nutné představit tzv. *skupinové role*¹³⁾. Nejde však o role např. muže, vdané ženy nebo učitele. Tyto role jsou vztaženy k potřebám fungování skupiny. Dokonce nemusí být pevně svázané s dílčími členy skupiny, ale epizodicky mezi jednotlivci přeskakují. *Jde o vzorce sociálního chování, kterými jednotliví členové skupiny „materializují“ intraskupinové interakce* [9].

Pojetí charakteristik skupinových rolí je několik¹⁴⁾. Pro naše potřeby bude dostačující rozdělení na základě zkušeností s terapeutickými skupinami¹⁵⁾:

α – Neformální vůdce skupiny, obvykle nejaktivnější člen, imponující a akceptovaný většinou členů skupiny.

β – Tzv. expert, mající specifické předpoklady k navrhování, či alespoň tvořivému rozvíjení variant řešení prezentovaných vůdcem skupiny.

γ – Většina členů skupiny, spíše pasivní a přizpůsobiví, podléhající nebo se identifikující s vůdcem.

ω – Outsider skupiny, okrajová pozice, ve skupině spíše (tj. většinou) neoblíben.

P – „Obětní beránek“, obvykle symbolický představitel nepřátelské (rivalitní) skupiny.

Postavení jedince ve skupině je obvykle odhadováno na základě celkového přijímání nebo odmítání ostatními členy skupiny. Jak dále uvádí J. Řezáč v [9], *výzkumy naznačují, že pozitivní výběry bývají diferencovanější.*

¹²⁾Zmiňovaném v 1.1.1.

¹³⁾Jak je definováno v [9].

¹⁴⁾Např. pojetí polského psychologa Z. Zaborowského.

¹⁵⁾Podle [9] na str. 165.

Odmítnutí jedince se děje impulzivně, emotivně, a tedy velice snadno a rychle. Nebývá zvažováno a sebemenší nesrovnalost, pochybení bývá generalizováno do obecné roviny. Úsilí, boj o postavení bývá o to těžší. Naproti tomu akceptace má daleko racionálnější a tím i delší průběh. „Své přátele si vybíráme důkladně.“

Mnohá výzkumná šetření rovněž naznačují, že učitelé (na základě prostého pozorování) nemívají adekvátní představu o rozložení pozic ve třídě, a především o subjektivním prožívání žáka ve skupině. [9]

Přítom postavení žáka ve třídě se odráží mj. i na jeho celkovém prospěchu. Vrátime-li se ještě k problematice struktury skupiny (1.2.3) a nastavení vah u jednotlivých kritériálních hledisek a k tomu, jak nastavené váhy má asi školní třída, dojdeme k rozdílnému posuzování jedince ve skupině (školní třídě) podle:

Výkonové charakteristiky zahrnující výsledky žáků v učení a ochotu ke spolupráci při společenských aktivitách.

Charakteristiky sociálně-emoční zahrnující atraktivitu žáka, tj. je-li zábavný, citově příjemný v projevu atp.

V hovorové řeči se o druhé charakteristice mluví jako o *popularitě*. A právě problém popularity je *alfou* a *omegou* dospívání.

Hackeri, nerdi a geekové S ohledem na posuzované osoby v praktické části je důležité zmínit některá hovorová označení pro postavení jedinců ve skupině, jež jsou v IT běžná. Uvedená označení,¹⁶⁾ se většinou dávají do protikladu sociální adaptabilitě. Takto označovaní jedinci ve skupině zaujímají převážně roli *outsidera* (skupina ω). Svou inteligencí však převyšují ostatní členy.

Bližší se touto problematikou zabývá Paul Graham v jedné ze svých esejí *Why nerds are unpopular* publikované v knize *Hackers & Painters*¹⁷⁾. Nejde o sociálně-psychologický výklad, ale o úvahu člověka, který jako *nerd* označován byl.

¹⁶⁾Označení *hacker* bývá mnohdy chybně médii, a tedy i veřejností neznalé problematiky, chápáno jako negativní. Skutečný význam je více než pozitivní: Hacker je velmi zručný programátor dokonale ovládající svůj programovací jazyk. Přičemž není omezen pouze na jeden jazyk. Hacker se pohybuje někde mezi inženýrem (aplikační oblast) a vědcem (tvůrčí oblast), neinklinuje však ani k jednomu z těchto extrémů.

¹⁷⁾Vizte [7].

Za zmínku však stojí jeho dva postřehy, proč jsou nerdi nepopulární. Prvním argumentem je, že jim ostatní děti závidí chytrost. To se však neukazuje jako dostačující, resp. pravdivé.

Druhým argumentem je fakt, že nerdi populární být nechtějí. Což vzápětí vyvrátí tím, že on populární být chtěl. Nebýt populární je pro každé dítě velmi trýznivé. Pak ovšem dodává:

*"Of course I wanted be popular. But in fact I didn't, not enough.
There was something I wanted more: to be smart."*

Paul Graham

1.3 Klima školní třídy

Jak Čáp, Mareš ve své knize [2] uvedli, **učení a chování žáků není pouze individuální záležitostí**, ale je ovlivňováno **mikrosociálním prostředím**¹⁸⁾, v němž se žáci pohybují. Tímto prostředím máme samozřejmě na mysli školní třídu, skupinu vrstevníků, s níž se žák nebo žákyně kamarádí a na jejíž názor dá. Taková referenční skupina má zejména na dospívající mnohem větší vliv než učitelé a rodiče. Budeme-li dále uvažovat pouze školní třídu jako mikrosociální prostředí, pak mluvíme o tzv. **sociálním klimatu školní třídy**.

Klima je vytvářeno: všemi žáky navštěvující danou školní třídu, dále podskupinami žáků a jedinců stojící mimo, na které se třídy zpravidla dělí a samozřejmě učitelé vyučující třídu.

Dále podle Mareše [2] termín klima třídy zahrnuje ustálené postupy vnímání, prožívání, hodnocení a reagování všech výše zmíněných aktérů na to, co se ve třídě odehrálo, co se právě odehrává nebo co se má v budoucnu odehrát. Důraz je položen na to, jak klima vidí a interpretují sami aktéři, tedy na „subjektivní“ aspekty klimatu, nikoli na to, jaké klima „objektivně“ je.

Z časového hlediska tu je podobnost s klimatem školy¹⁹⁾. Je tedy dlouhodobé povahy, řádově měsíce až roky. Do kontrastu se pak uvádí **atmosféra třídy**, která je jevem krátkodobým, situačně podmíněným, mění se během vyučovacího dne či dokonce jedné vyučovací hodiny.

¹⁸⁾Více v kapitole 1.1 na str. 12.

¹⁹⁾Zmíněného v kapitole 1.1.1 na str. 12.

Jaký je pohled učitelů, resp. žáků na klima školní třídy?

Učitelé ze zkušenosti vědí, že každá třída má své výkyvy v chování, která se projevuje jinak během vyučování a jinak o přestávce. Výklad stejné látky ve dvou třídách není stejný.

Každá třída vytváří specifické klima pro učitelovu práci. To se může projevit formou spolupráce, radostí z učení, ale také povrchností a lhostejností k učení. Učitelé toto vnímají a své postřehy formulují slovy²⁰⁾: *Každá třída má své „fluidum“, jednu máte nejraději a jednu nejméně. Prakticky neexistují dvě třídy, kde by to bylo stejné. Je třída, kam jdete nerad, a třída, kterou milujete. . .*

Žáci ze zkušenosti vědí, že i učitelé se chovají různě během výuky, o přestávce, popř. mimo školu. To, že každý učitel vykládá stejnou látku odlišně. Tak jako třída i učitel vytváří klima pro žáky, které může mít motivační charakter – chuť do učení, ale rovněž může být plné napětí a strachu, přetěžování, popř. totální lhostejností ke všemu. Proto stejná třída reaguje na různé učitele odlišným způsobem.

1.3.1 Využití poznatků o klimatu školní třídy

Výsledky z dotazníků o klimatu školní třídy lze využít různými způsoby. Např. prostý popis klimatu třídy, třeba ve srovnání s jinými třídami, které se liší počtem žáků, zastoupením děvčat (chlapců) atp.

Námi sledovaný způsob se týká porovnání názorů žáků s názory učitelů vyučujících v dané třídě. Učitelé a žáci si vyplní vlastní dotazník a vyhodnotí se jejich pohled na klima.

Podle Mareše [2] existují rozdíly ve vidění klimatu: některé proměnné vidí učitelé **lépe** než žáci, jiné naopak **hůře**. Závažnější je ovšem fakt, že učitel poté na základě svého pozorování reaguje, což může prohloubit nedorozumění mezi ním a třídou.

1.3.2 Ovlivňování klimatu školní třídy

Jedná se vlastně o opačný přístup, než tomu bylo doposavad při zkoumání klimatu školní třídy. Nyní je sociální klima závisle proměnnou a my hledáme soubor nezávisle proměnných, jímž bychom mohli klima promyšleně a velmi adresně zlepšovat. [2]

²⁰⁾Podle Klusák, 1994 citovaného v [2] na str. 566.

Je zřejmé, že ovlivňování klimatu školní třídy vystupuje do popředí ihned po vyzkoumání aktuálního klimatu, který se ukázal být nevhodný pro danou skupinu.

2 Konflikty ve školní třídě

V druhé stěžejní kapitole tvořící teoretickou základnu budou postupně odkrývány pojmy týkající se mezilidských (interpersonálních a vnitroskupinových) konfliktů.

Především konflikt jako takový je dosti rozporuplný pojem, jenž nelze snadno definovat. Nicméně, abychom s ním mohli nadále pracovat je nezbytné se jeho definicí zabývat.

2.1 Vymezení pojmu konflikt

Na definici konfliktu lze pohlížet z několika hledisek, ať už z psychologického hlediska nebo sociologického, popř. biologického. To má za následek celou řadu různých definic (v závislosti na kontextu) téhož pojmu²¹⁾. Cílem však není hledat tu „nej“ definici, ale brát na vědomí všechny těch autorů uvedených v poznámce pod čarou č. 21).

Není však možné pokračovat dále bez ozřejmení toho, co to konflikt je, resp. čemu budeme v této práci pod pojmem konflikt rozumět. Naše definice bude vztažena spíše do sociálně psychologického kontextu v souvislosti s kapitolou 1.

Podle Řezáče [9] pak můžeme obecně konflikt definovat *jako **střetnutí** dvou nebo více navzájem **neslučitelných** (rozporných) **tendencí**, sil, (motivů), které vyvolávají prožitek napětí a zároveň tendenci toto napětí redukovat (odstranit) změnou stavu (řešením konfliktu).*

Definice konfliktu není snadná. Z toho lze mj. usuzovat, že obecná představa, co to vlastně konflikt je, bude do značné míry nejednoznačná. Každý z nás nazírá na konflikty trochu jinak.

2.1.1 Vnímání konfliktů

Je potřeba si uvědomit, že konflikty jsou nedílnou součástí našeho bytí. Burton²²⁾ definuje konflikt jako situaci obsahující vrozené lidské potřeby zahrnující individuální a skupinovou identitu a potřebu uznání. Tyto situace se podle něho nedají vyjednávat, protože se objektivně nedají měřit a subjektivně jsou vnímané jako nedělitelná součást člověka nebo skupiny. Konfliktní situace v jeho pojetí vyžadují analytické odkrývání významů nebo toho, co uspokojuje potřeby všech zúčastněných ve skupině.

²¹⁾Např. Křivohlavý (1973), Folberg a Taylorová (1984), Hocker a Wilmot (1992), Putnam a Pool (1987) a Johna Burton (1990).

²²⁾Zmíněný v poznámce pod čarou 21) v souvislosti s definicí konfliktu.

O konfliktech se šíří různé mýty a *mema*, ostatně jako o všem, co vyžaduje určitou vyšší míru poznání. Např. pití chladného nápoje nám zpříjemní čtyřiceti stupňová vedra a naopak, horký čaj nás zahřeje v zimě.

Bohužel, to jakou máme zažitou představu o tom či onom, nás ovlivňuje dál, jak s danou věcí naložíme. Bednařík [1] uvádí několik příkladů takových předsudků:

- Slušný chlapec, slušné děvče, neodmlouvá.
- Dobří přátelé nemají konflikty.
- Konflikty jsou špatné, nebezpečné a ubližují nám.
- ...

Naším cílem však není nabourávat mýty²³⁾, ale poukázat na to, že jsou tímto způsobem konflikty vnímány.

2.2 Typologie konfliktů

Z uvedené definice konfliktu v podkapitole 2.1 není vůbec zřejmé, na koho se konflikt vztahuje. Beze sporu se týká lidí, ale kde všude mezi lidmi může konflikt vzniknout? Opět se nabízí *x* různých hledisek zmíněných v odkazované kapitole. Pro naše potřeby je předkládán výtah z kapitoly typologie konfliktů v [1]:

Sociální hledisko rozeznává čtyři základní entity, mezi kterými se odehrává konfliktní interakce:

Intrapersonální konflikt je vnitřní rozpor člověka. Příkladem může být např. rozhodování mezi dvěma alternativami²⁴⁾;

Interpersonální je konflikt mezi dvěma nebo více osobami;

Vnitroskupinové konflikty v rámci jedné skupiny, kde může vzniknout několik názorových podskupin;

Meziskupinové konflikty mezi dvěma a více skupinami, např. dvě třídy.

²³⁾Jako např. anglická spisovatelka a novinářka Angela Carter (1940-1992).

²⁴⁾Volba se může pohybovat mezi alternativami: protikladnými (-;+), neslučitelnými (+;+) a (-;-) – volba menšího zla.

Psychologické hledisko nabízí opět určité dělení, např. podle toho, jak konflikty vznikají:

Konflikt vztahů vzniká díky zkreslenému vnímání druhého člověka na základě negativních pocitů vůči druhému. Někdy jsou tyto negativní pocity podpořeny předcházející špatnou zkušeností. Své zapříčinění má zde i stereotyp.

Strukturální konflikt je důsledkem mocenského rozložení ve skupině (společnosti). Vzniká vynucováním pravidel skrze struktury ve společnosti, ale i přes neformální pozice ve skupině, rozdělení rolí, práv a povinností.

Strukturální konflikty, které nemuseli vzniknout, pocházejí z odlišnosti porozumění, nepochopení a nebo nedostatečného vysvětlení vzájemných očekávání.

Konflikt informací vzniká z nedostatku informací na jejichž základě jsou vyvozeny odlišné logické závěry k situaci, vnímání údajů a jejich interpretace. Vytváříme si svůj vlastní názor, který však může být odlišný od názoru druhé strany.

Konflikty informací musí nevyhnutelně vzniknout, protože máme odlišné zdroje, věříme každý někomu jinému, máme množství důvodů, proč vědomě i nevědomě zkreslujeme informace a vytváříme odlišné názory.

Tato práce je zaměřená na vnitroskupinové konflikty, které jinak vnímají učitelé a žáci. Posuzuje se právě korelace mezi oběma skupinami.

2.3 Konflikt rolí a pozic

Předmětem sociogramu bude mj. zkoumání, tedy odkrytí neformálních pozic a rolí ve skupině (třídě) a zjištění, jak se liší z pohledu učitelů, kterým bývá podávána pouze formální stránka.

Příkladem nechť je situace, kdy učitel vidí žáka jako závislého, poučovaného a nesamostatného. Nicméně žák má vlastní představu o pojetí své role. Načež dochází k problémům ve vzájemném vztahu.

Nabízí se další konflikty v souvislosti s mikrosociálními vlivy, kdy např. styl života (výchovy) rodiny je v rozporu se školou²⁵⁾.

²⁵⁾Popř. zde může jít o zcela odlišnou kulturu.

3 Zjišťování vztahů ve školní třídě

V běžné praxi učitele většinou nelze používat standardizovaných metod a technik pro zjišťování vztahů ve školní třídě. Už především proto, že učitel nemá tolik času, který by mohl věnovat jejich administraci.

Nicméně je možné, aby využil některé jednodušší postupy, anebo modifikace náročnějších technik. Pozor ale, nejde o to zjednodušovat postupy, ale použít postupů jednodušších.

Nutno podotknout, že *metoda* je soubor určitých pravidel, které je nutné bezpodmínečně dodržet, aby bylo dosaženo výzkumného cíle. Taková metoda musí být:

Validní, to znamená, že musí postihovat skutečně ten jev, který chceme registrovat.

Objektivní metoda nesmí být závislá na osobnosti uživatele metody, tj. nesmí ji zkreslovat zaangažovanost osobnosti výzkumníka.

Reliabilní neboli spolehlivá. Metoda by neměla připouštět chyby a měla by dostatečně diferencovat zkoumané osoby.

Interpretovatelná, tj., aby svou povahou umožňovala plasticky vyjádřit zjištěné rozdíly. Vyhodnocování by mělo být normalizováno za účelem porovnání výsledků získaných jinými metodami.

I když je možné dodržet výše popsaná pravidla, hlavním problémem užití výzkumných metod v psychologii je v mnoha případech v registrujícím a vyhodnocujícím článku. Tím totiž bývá osoba výzkumníka, tedy člověk. To on registruje určité údaje a zvláštnosti, jeho percepce mohou významně ovlivnit získané výsledky.

Pro běžné postupy však stačí, je-li ten, kdo pracuje s psychologickými metodami²⁶⁾:

- rozvinutá, sociálně zralá osobnost, schopná nadhledu a seberegulace;
- v takovém aktuálním zdravotním a psychickém stavu, aby mohla adekvátně provádět všechny postupy dané výzkumným zájmem.

²⁶⁾V našem případě osobnost učitele.

3.1 Přehled metod a technik sociální psychologie

Tato práce je zaměřená pouze na jednu z dále uvedených metod. Je zřejmé, že každá metoda nebo technika má svá úskalí ať už z hlediska nasazení nebo následné evaluace a interpretace získaných dat. Není možné proto preferovat pouze jednu metodu. Jedním z našich cílů bylo vyzkoušet si konkrétní metodu v praxi se vším, co s takovým výzkumem souvisí.²⁷⁾

Níže uvedené metody²⁸⁾ jsou vybrány záměrně, jak bylo uvedeno v úvodu této kapitoly 3, protože sám učitel ve své praxi nemůže z různých důvodů používat standardizovaných metod.

Strukturované pozorování slouží k registraci určitých dějů ve skupině nebo projevů chování lidí při společné činnosti. Je strukturované, protože se skládá z několika etap. Např. první etapa – prosté pozorování, kterým se zachytí různé způsoby chování (nikoli, kdo se jak chová). V dalších fázích se pak systematicky zaměřujeme na frekvenci vytipovaných projevů atd.

Strukturovaný rozhovor vypovídá nejen o aktuální interakci tazatele a tázaného, ale též o sociálních rysech respondenta. Mnohdy nejde ani tak o obsah rozhovoru, jako o sledování a registrování tzv. neverbální charakteristiky²⁹⁾. Rozhovor je strukturovaný, protože je předem promyšlený³⁰⁾. Lze jej rozdělit do několika fází: otevírací otázky, zaměření na tématické okruhy (trychtýřovité pořadí otázek³¹⁾), ukončení rozhovoru, způsob registrace a vedení rozhovoru.

Plebiscit náklonnosti se používá ke zjišťování dimenzí sympatie-antipatie ve vzájemných vztazích spolužáků. Vztah dvou jedinců se projevuje v dimenzi náklonnosti, sociální přitažlivosti k druhému, či naopak projevy odklánění až event. odporu. Předmětem výzkumu této metody není zjišťování příčin tohoto vztahu.

Metoda sociometrie Této metodě je věnována následující podkapitola 3.2.

²⁷⁾Nezapomínáme, že výzkum provádí právě učitel. . .

²⁸⁾Výčet a popis podle Řezáče [9].

²⁹⁾Např. fyzický postoj, mimika, pantonimika, mimovolní pohyby očí atp.

³⁰⁾Pozor! Nikoli však ve smyslu sugestivního působení.

³¹⁾Např. strukturace otázek od obecného ke konkrétnímu.

3.2 Metoda sociometrie

Sociometrická metoda³²⁾ umožňuje velmi dobrý orientační pohled na neformální strukturu pozic ve skupině.[9]

Údaje získané sociometrickým dotazníkem umožňují učitelům:

- lépe percipovat strukturu třídy;
- lépe volit přiměřené a efektivní výchovné techniky a způsoby práce se skupinou;
- srovnávat skupinové charakteristiky třídy v průběhu jejího vývoje (např. změny koheze skupiny).

3.2.1 Konstrukce dotazníku

Na stavbu dotazníku je třeba klást nesmírný důraz. Výstupem špatně sestaveného dotazníku nebudou validní data. Požadavky na tvorbu takového dotazníku jsou následující³³⁾:

- Je nutné přesně vymežit hranice skupiny. Mezi těmito hranicemi se budou pohybovat i volby zkoumaných jedinců.
- Každý člen skupiny smí provést neomezený počet voleb³⁴⁾.
- Formulace otázky musí vycházet z přesně promyšleného kritéria, aby PO správně pochopily hledisko posuzování svých partnerů.
- Musí být zaručena anonymita výsledků.

Tyto požadavky nejsou jediné. Doplňují je ještě mnohé drobnější zásady práce se sociometrickým testem.

3.2.2 Výstupy

Nabízí se dvojí možný výstup z této metody.

³²⁾Autorem sociometrie je Jacob Levy Moreno (1892-1974) americký psychiatr (rumunsko-rakouského původu).

³³⁾Podle Řezáč [9].

³⁴⁾Což do značné míry zkomplikuje vyhodnocení získaných dat už při skupině většího počtu jak 10.

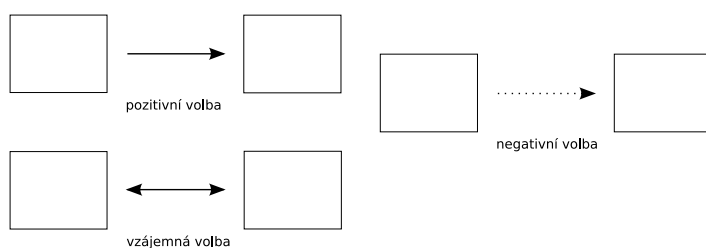
Grafický sociogram Každému členu skupiny přiřadíme grafický symbol³⁵⁾ a příslušně zaznameneáme volby, které realizoval.

Terčový sociogram Na vzdálenějších kružnicích nacházíme členy s malým počtem voleb, ve středu pak jedince, kteří získali největší počet voleb.

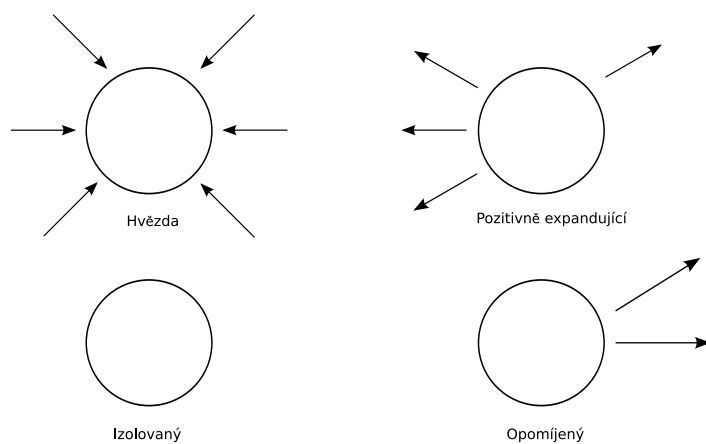
Sociometrická matice je v podstatě tabulka, která zachycuje tytéž výběry jako klasický sociogram.

Využití toho či onoho znázornění je většinou v závislosti na velikosti posuzované skupině. Grafické znázornění se s množstvím narůstajících voleb stává nepřehledným. Naproti tomu u maticového znázornění ustupuje do pozadí přehledná vizualita vztahů a jsme omezeni pouze na čísla. Tato čísla nám ovšem mohou rychle zjistit určité vlastnosti skupiny či postavení jednotlivce formou indexů.

Ukázka voleb a některých typických struktur, které se v grafickém sociogramu mohou vyskytnout:

Obr. 1. Volby

Obr. 2. Struktury

³⁵⁾Viz dále.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 Cíl výzkumu a formulace hypotéz

Titul práce je na první pohled příliš obecné vyjádření toho, co bylo hlavním naším snažením. Konflikt je vlastně až konečným vyústěním toho, co mu předchází.

Jak již bylo předneseno v kapitole 2.2 na str. 23, konflikty mohou vznikat různě, např. z nedostatku informací, na jejichž základě jsou vyvozeny odlišené logické závěry k situaci, vnímání údajů a jejich interpretace.

Pokud postavíme učitele do role osoby, která formuluje logické závěry a na jejich základě provádí intervenci, pak je nesmírně důležité, aby získané informace byly relevantní.

Naším cílem bylo provést výzkum, který by poodhalil sociální klima vybrané skupiny a pokusil se odhalit neformální strukturu této skupiny. Touto zkoumanou skupinou je školní třída, kterou vyučuje několik učitelů. Tito byli požádáni o participaci na výzkumu a svými názory pak představovali druhý konec názorového spektra.

Na jedné straně jsou tedy informace od žáků, to jak vnímají svou třídu, své spolužáky, a na druhé straně učitelé vyučující danou třídu a jejich pohled na klima a vztahy ve třídě.

Výstupem práce je pak korelace těchto dvou pohledových rovin. To do jaké míry budou názory obou stran korelovat zůstává prozatím otázkou. Je zřejmé, že nenulová korelace je v tomto smyslu pozitivní.

5 Výzkumný soubor

Výzkum byl prováděn na Vyšší odborné škole obalové techniky a střední škole ve Štětí¹⁾. Škola nabízí dva studijní obory: Obalový design²⁾ a Informační technologie.³⁾

Pokusné osoby lze rozdělit do dvou skupin:

Žáci druhého ročníku oboru Informační technologie. Věkově lze zařadit do 16.-17. roku. Třídu tvoří celkem 24 jedinců (chlapců).

Učitelé vyučující danou třídu. Každý učitel tráví ve třídě různě dlouhou dobu v závislosti na hodinových dotacích předmětu. Někteří znají třídu již druhým rokem.

¹⁾Adresa školy: Kostelní 134, 411 08 Štětí v Ústeckém kraji.

²⁾Ten je následně rozšířen i do vyššího odborného studia.

³⁾Což jsou diametrálně odlišné studijní obory. Nabízí se možnost dalšího výzkumu, např. rozdíl klimatu dvou tříd z těchto oborů na jedné škole.

Počet učitelů je 7. Věkový rozptyl se pohybuje od 25 do 50 let. Dominuje střední věk cca 40 let. Zastoupení učitel/učitelka je v poměru 4:3.

Tato třída byla zvolena z několika důvodů.

- Je svým složením specifická, protože:
 - je složená pouze z chlapců;
 - žáci jsou z různých měst (dokonce z různých krajů);
 - bývala v minulém školním roce označována jako nejhorší (prospěchem) třída na škole.
- Danou třídu vyučuji i já a viděl jsem v tomto příležitost experimentálně si ověřit, do jaké míry dokážu percipovat tuto třídu jako začínající učitel, třeba i v porovnání s ostatními kolegy.

Nabízí se otázka, do jaké míry je vhodné, aby danou třídu posuzoval učitel, kterou tuto třídu rovněž i vyučuje. Některé typy informací zjišťovaných ve výzkumné metodě mohou být pro žáky příliš osobní, aby je svěřili učitelovi, který je vyučuje.⁴⁾

6 Použité metody

Použitelné metody byly již popsány v kapitole 3.1 na str. 26. Jak již bylo rovněž zmíněno, každá metoda má svoje výhody a nevýhody. Ty lze posuzovat z různých hledisek.

Některé metody jsou příliš časově náročné na administraci, jiné zase náročné na kvalifikaci (jsou určené přímo pro psychology). Některé jsou vhodné pro malé množství zkoumaných jedinců, jiné zase jsou založené na statistických údajích, pro které je ovšem nutné testovat *nesčetné* množství osob, aby získané údaje byly relevantní.

Námi zvolená metoda je metoda **sociometrie** popsaná v 3.2 na str. 27. Je to jedna z technik, pomocí které je možné (při správném použití) nahlédnout do neformální

⁴⁾Usouzeno z vlastní zkušenosti během zadávání dotazníku žákům. Ani v [9] nebo v [2] nebyla o tomto problému nalezena zmínka. Nabízí se možnost pozvat na spolupráci třeba pracovníka z pedagogicko-psychologické poradny, který by mohl ve fázi psaní dotazníku žáky zastoupit učitele. Samotné vyhodnocování pak může učitel provádět sám a nebo, možná i lépe za pomoci zmíněného pracovníka.

To je mj. důvod, proč se v dotazníku nevyskytují otázky, které by znamenaly negativní odpověď.

struktury skupiny a umožnit tak uživateli lépe percipovat strukturu skupiny a podle toho již adekvátně volit přiměřené techniky pro práci s touto skupinou. Jako je např. učitel (uživatel) a školní třída (posuzovaná skupina).

Nejobtížnější fází této metody je tvorba sociometrického dotazníku, kde hraje nesmírnou roli formulace otázek. Vyhodnocení není tak náročné a pokud je posuzovaná skupina dostatečně malá, lze volit jako výstup sociogram, kde je vizuálně zachycena zjištěná struktura skupiny.

6.1 Tvorba sociometrického dotazníku

Pro vytvoření dotazníku bylo čerpáno z několika informačních zdrojů: [9], [2] a dotazníku CES na diagnostikování klimatu ve třídě⁵⁾

6.1.1 Proměnné

Při tvorbě sociometrického dotazníku bylo deklarováno více proměnných, které by pokryly nejen širší oblast klimatu školní třídy, ale volba více proměnných má rovněž úlohu jakéhosi distraktora, aby test nebyl příliš monotónní.

Zájem o studium

Vztahy ve třídě

Koheze třídy

Rozložení pozic ve třídě

Výstupem jsou dva dotazníky: jeden určený pro žáky a druhý je přeformulovanou verzí prvního určený pro učitele. Některé otázky se ptají na totéž, ale jiným způsobem. Je to z důvodu odhalení a eliminaci nejednotnosti názoru.

6.1.2 Odpovědi

V dotazníku se nachází různé typy odpovědí variující podle typu otázky. Pro naše potřeby jsme použili následující typy odpovědí:

- True/False – Pravda/Nepravda – Ano/Ne
- ≡ Zastává výběr odpovědi z přidělených možností.
- Tvořená odpověď, tzn. žáci odpovídají více slovy, popř. celými větami.

⁵⁾E. J. Trickett, R. H. Moos, B. J. Fraser, převod J. Mareš, J. Lašek.

6.1.3 Dotazník pro žáky

Pokyny k vypracování: Nejde o test inteligence ani o zkoušení vašich vědomostí. Jde o dotazník, který zjišťuje, jaká je vaše třída a jak vnímáte vaše spolužáky. Neexistují zde nějaké dobré nebo špatné odpovědi. Každé tvrzení v dotazníku si pozorně přečtete a odpovíte podle svého názoru. Váš názor se pochopitelně může lišit od názoru vašich spolužáků.

U každé otázky je různý typ odpovědi, kterým je potřeba se řídit, aby dotazník mohl být řádně vyhodnocen. Žádnou otázku nelze vynechat nebo přeskočit.

Zájem o studium	
• <i>Žáci naší třídy vynakládají hodně úsilí a energie na učení.</i>	●●
• <i>Většina žáků dává při vyučování pozor.</i>	●●
• <i>Většina žáků během vyučování přemýšlí o úplně jiných věcech.</i>	●●
• <i>Žáci se obvykle nemůžou dočkat konce hodiny.</i>	●●
Vztahy ve třídě	
• <i>Žáci se hlouběji nezajímají o své spolužáky.</i>	●●
• <i>Není těžké nadchnout naši třídu pro nějakou společnou akci.</i>	●●
• <i>Žáci v naší třídě se dobře znají navzájem, ví o sobě hodně věcí.</i>	●●
• <i>Žáci se v naší třídě mezi sebou dost přátelí.</i>	●●
Koheze třídy	
• <i>Každý si myslí, že naše třída ...</i>	☐
• <i>Když každý souhlasí, já ...</i>	☐
• <i>Když o něčem ve třídě diskutujeme, ...</i>	☐
• <i>Když někdo ze spolužáků nesouhlasí, měl by ...</i>	☐
Rozložení pozic ve třídě	
• <i>Kdybys jel na vodu, koho by sis vzal do svého stanu?</i> Úzce omezený výběr. I když pro zachování sociální expanze zde není explicitně řečen limit, tedy jak velký je stan.	☐
• <i>Kdo si myslíš, že je ve třídě nejoblíbenější?</i>	☐
• <i>Učitel zadal velmi těžký úkol na známky. Kdybyste mohli pracovat ve skupinkách, koho by sis vzal k sobě?</i> Kontrast s následující otázkou. Konflikt preferencí.	☐

<ul style="list-style-type: none"> • <i>Je naplánovaný cíl výletu do blízkosti tvého oblíbeného kraje. Jste rozděleni na 3 skupiny, protože každá půjde jinou cestou. Koho bys vzal do své skupiny?</i> <p style="text-align: center;">Kontrast s předchozí otázkou. Konflikt preferencí.</p>	□
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Jak si myslíš, že jsi ve třídě oblíben. (Od 5 = zavrhován přes 3 = OK po 1 = oblíben)</i> <p style="text-align: center;">Zkouška odhadu. PO určuje sama sebe a ne ostatní.</p>	≡

6.1.4 Dotazník pro učitele

Následující dotazník je přeformulovanou verzí předchozího dotazníku pro žáky tak, aby vyhovoval potřebám nasazení mezi učitele, kteří testovanou třídu vyučují.

Zájem o studium	
• <i>Žáci dané třídy vynakládají hodně úsilí a energie na učení.</i>	●●
• <i>Většina žáků dané třídy dává při vyučování pozor.</i>	●●
• <i>Většina žáků dané třídy během vyučování přemýšlí o úplně jiných věcech.</i>	●●
• <i>Žáci dané třídy se obvykle nemůžou dočkat konce hodiny.</i>	●●
Vztahy ve třídě	
• <i>Žáci dané třídy se hlouběji nezajímají o své spolužáky.</i>	●●
• <i>Není těžké nadchnout danou třídu pro nějakou společnou akci.</i>	●●
• <i>Žáci dané třídy se dobře znají navzájem, ví o sobě hodně věcí.</i>	●●
• <i>Žáci se v dané třídě mezi sebou dost přátelí.</i>	●●
Rozložení pozic ve třídě	
• <i>Kdo si myslíte, že je ve třídě nejoblíbenější?</i>	□
• <i>Učitel zadal velmi těžký úkol na známky. Rovněž povolil práci ve skupinách. Pokuste se vytvořit jednu skupinku žáků, kteří by se dali takto dohromady.</i>	□
• <i>Je naplánovaný výlet. Studenti se mají rozdělit do tří skupin a tyto se následně vydají k cíli jinou cestou. Pokuste se sestavit tyto skupiny tak, jak si myslíte, že by se žáci rozdělili. Skupiny nemusí být stejně veliké.</i>	□
• <i>Máte k dispozici 5 skupin podle oblíbenosti (od 5 - zavrhován přes 3 - OK po 1 - oblíben). Pokuste se do každé skupiny přiřadit, pokud to lze, žáka nebo žáky, kteří danou skupinu vystihují. Skupina může být i prázdná.</i>	□

7 Způsob zpracování dat

Zjištěné informace z dotazníků byly digitalizovány a zpracovávány v počítači. V dotazníku definované proměnné si vyžádaly různý způsob vyhodnocování.

Tabulkový procesor byl použit pro proměnné: *zájem o studium* a *vztahy ve třídě*.

Tyto dvě proměnné byly převzaty ze zmiňovaného CES dotazníku⁶⁾, který má svůj způsob vyhodnocování již daný.⁷⁾

Ruční vyhodnocení bylo použito pro proměnnou: *koheze třídy*. Typ odpovědi v těchto otázkách byl ve stylu dlouhé tvořené odpovědi, který snad ani nelze vyhodnocovat jiným způsobem. Řídili jsme se následujícím postupem:

- zběžně byly pročteny odpovědi všech žáků na stejnou otázku pro získání všeobecného přehledu;
- podrobné přečtení a vyznačení klíčových slov;
- sestavení tabulky s klíčovými slovy a frekvence odpovědí;
- interpretace;
- opakování celého procesu u každé otázky.

Automatizované vyhodnocování bylo použito pro proměnnou: *rozložení pozic ve třídě*.

U této proměnné se nabízí využití různých způsobů pro zjištění četnosti voleb a vazeb mezi volbami. Jelikož je testovaný soubor osob poměrně veliký (24), bylo vytvořeno několik algoritmů, které usnadnily vyhodnocování těchto otázek.⁸⁾

⁶⁾ Autoři jsou uvedeni v poznámce pod čarou 5) na str. 32.

⁷⁾ Je uvedeno v příloze 1 s uvedenými odpověďmi.

⁸⁾ K získaným datům lze totiž přistupovat jako k více rozměrnému poli, nad kterým lze vykonávat celou řadu programátorských operací.

Je vhodné upozornit, že algoritmy mohou obsahovat defekt, který se může projevit ve výsledcích. Tomu však lze jen stěží zabránit. Chyba mohla nastat už při vkládání dat do počítače a zrovna tak by mohla vzniknout při jiném způsobu vyhodnocování. Samozřejmě důraz byl kladen na to, aby žádné chyby nenastaly.

Rovněž je důležité podotknout, že nešlo o vymýšlení nových evaluačních technik, nýbrž o naprogramování stávajících ručních postupů tak, aby vyhodnocení bylo rychlejší a efektivnější u takto velkého testovaného vzorku.

Zdrojové kódy všech použitých algoritmů včetně digitalizovaných dat jsou v příloze na CD. Jsou spustitelné na operačních systémech založených bázi Linux. S dílčími modifikacemi je lze použít i na alternativních operačních systémech.

8 Výsledky

Výsledky dotazníků jsou předkládány postupně podle zjišťovaných proměnných. Jak již bylo předesláno, každá proměnná se vyhodnocuje jiným způsobem.

8.1 Klima třídy

V tabulce 1 jsou uvedené první dvě proměnné dotazníku (*zájem o studium, vztahy ve třídě*), u kterých byl spočítán průměr z průměrů všech odpovědí. Pozitivní výsledek vyjadřuje číslo blízké hodnotě 3⁹⁾. Naproti tomu číslo blíží se hodnotě 1 je výsledek negativní. Předmětem však bylo zjistit rozdíl mezi hodnocením učitelů a třídy jenž je zachycen ve třetím sloupci. Čím větší číslo, tím se názory obou stran více rozcházejí.

Tab. 1 Klima třídy

Zájem o studium		
žáci	1.17	rozdíl 1.01
učitelé	2.18	
Vztahy ve třídě		
žáci	2.27	rozdíl 0.3
učitelé	2.57	

8.2 Koheze třídy

V následujících tabulkách jsou vyhodnoceny informace získané od žáků z dotazníků. V levém sloupci je uvedeno zobecněné stanovisko, popř. klíčové slovo a v pravém sloupci pak počet výskytů.

Tab. 2 Každý si myslí, že naše třída...

stanoviska	frekvence
nejhorší (chování, známky)	8
OK	6
nejhorší – chování	4
nejlepší	3
plná homosexuálů ¹⁰⁾	3

⁹⁾Hodnota 3 je limitou.

Tab. 3 Když každý souhlasí, já...

stanoviska	frekvence
mám svůj názor	10
souhlasím	7
souhlasím podle potřeby	4
nesouhlasím	1
prosazuji svůj názor	1

Tab. 4 Když o něčem ve třídě diskutujeme,...

stanoviska	frekvence
všichni se účastní	9
stojí to zato	5
nezájem	4
dopadá to špatně	1
dohodneme se	1

Tab. 5 Když někdo ze spolužáků nesouhlasí, měl by...

stanoviska	frekvence
říct svůj názor	17
podřídít se	5
kompromis	1

8.3 Rozložení pozic ve třídě

Jedna z nejobtížnějších částí evaluace dotazníku byla právě tato jeho část. Propojení otázek, množství voleb a počet PO celý proces značně znepráhlednil. Grafické znázornění je v příloze 3.

Kdybys jel na vodu, koho by sis vzal do svého stanu? Tato otázka představuje silnou vazbu mezi dvěma PO. V některých případech se objevilo i více expanzivních

¹⁰⁾Testovací třída je složená pouze s chlapců, nicméně to je u tohoto typu oboru celkem běžné. Názor může být pouze ironická poznámka, která poukazuje na tento fakt. Každopádně lze rovněž usuzovat, že žáci nejsou příliš informováni o této problematice. Ve třídě se objevují narážky spojené s homosexualitou celkem často.

voleb, nicméně pro zjednodušení se počítalo pouze s tou první. Učitelům tato otázka nebyla položena, protože autor nenašel způsob, jak se na danou věc zeptat učitele.¹¹⁾

Celkový přehled se nachází v příloze 2. Zde uveďme pouze ty *nejzajímavější*.

- Nejvíce volenou osobou je **Radoslav** s pěti volbami.
- 12 PO nevolilo nikoho.
- Nastávají tyto případy:
 - PO volí PO a ta volbu opětuje;
 - PO volí jinou PO, ale ta neodpovídá (nejčastější případ);
 - PO volí jinou PO, ta neodpovídá, ale první PO volí někdo jiný;
 - PO nevolí nikoho, ale jí volí jiná PO;

Nejzajímavější byly tyto volby¹²⁾:

Radoslav (vyslal: 0/odezva: 0/příchozí: 5)
 Alexej+
 Filip+
 Maxmilián+
 Pankrác+
 Přemysl+

Radoslava volilo 5 jiných PO, ale Radoslav sám nikoho nevolil. V následujícím výčtu je jediná silná vazba z celé skupiny, kde Roland volí Serváce a naopak. Rolanda nicméně volí ještě další 3 PO.

Roland (vyslal: 1/odezva: 1/příchozí: 3)
 Servác
 Ferdinand+
 Maxmilián+
 Přemysl+
 Servác (vyslal: 1/odezva: 1/příchozí: 0)
 Roland

Kdo si myslíš, že je ve třídě nejoblíbenější? Zde je již možné provést srovnání s názorem druhé strany. Obě testované skupiny volili osobu, o které si mysleli, že je ve třídě nejoblíbenější.

¹¹⁾Představa zadání učitelovi úkol, aby sestavil dvanáct dvojic žáků, kteří by spolu byli ve stanu se zdála absurdní. S odstupem času však přišel na formulaci otázky: ***Napište alespoň jednu dvojici žáků, o kterých si myslíte, že jsou dobří (nejlepší) kamarádi.***

¹²⁾*vyslal* = koho PO volila; *odezva* = zda volená PO opětovala volbu (symbol *); *příchozí* = jiná PO volila tuto PO (symbol +)

Tab. 6 Nejoblíbenější žák

hlasy	žáci	hlasy	učitelé
11	Přemysl	2	Roland, Přemysl
5	Alois		
3	Radoslav		

Neodpovědělo 5 žáků a jeden učitel. V tabulce je uveden počet hlasů a komu byly tyto hlasy přiděleny. U učitelů se sešly dvě osoby na stejném místě. Ostatní hlasy u učitelů byly po jednom žákem a nebyl mezi nimi ani Alois, ani Radoslav.

Jak si myslíš, že jsi ve třídě oblíben. Každý žák posuzoval sebe na stupnici od 1 (oblíben) do 5 (zavrhován). Učitelé měli za úkol k dané stupnici přiřadit žáky podle vlastního uvážení.

Na tomto základě bylo provedeno porovnání shody u voleb. Shodnost sebehodnocení žáků s tipem učitelů je 33%.

Dále jsou uvedeny dílčí výsledky sebehodnocení.

Alexej	- 2	Medard	- 3
Alois	- 1	Norbert	- 2
Bonifác	- 3	Pankrác	- 3
Bruno	- 2	Přemysl	- 1
Ctibor	- 3	Radoslav	- 3
Dalibor	- 3	Roland	- 2
Dobroslav	- 4	Servác	- 2
Emil	- 3	Valdemar	- 3
Ferdinand	- 3	Vilém	- 1
Filip	- 1	Zbyšek	- 3
Květoslav	- 3	Zikmund	- 2
Maxmilián	- 3		

Celkový průměr sebehodnocení je lehce nad neutrálním stanoviskem: 2.435.

8.3.1 Konflikt preferencí

V této části jsou detailněji rozebrány dvě otázky, u kterých lze předpokládat tzv. konflikt preferencí. Bude žák volit pro těžký úkol kamaráda nebo spolužáka u kterého ví, že bude mít šanci na úspěch?

Obě otázky nepředstavují tak silné vazby jako v prvním případě¹³⁾, resp. nelze rozhodnout. Nastávají stejné stavy voleb, jak již byly popsány výše.

¹³⁾Volba spolužáka do stanu...

Učitel zadal velmi těžký úkol na známky. Kdybyste mohli pracovat ve skupinkách, koho by sis vzal k sobě? Nejmenší počet voleb je žádná a dvě volby.

Otázku nevyplnily 3 PO.

Počet těch, kteří volili nejoblíbenějšího (Přemysl) a rovněž si jej vybrali do své skupiny je 3. Nejvíce volené PO:

8 - Pankrác
9 - Ctibor
9 - Bruno

Je naplánovaný cíl výletu do blízkosti tvého oblíbeného kraje. Jste rozděleni na 3 skupiny, protože každá půjde jinou cestou. Koho bys vzal do své skupiny?

Nejmenší počet voleb je žádná a dvě volby.

Otázku nevyplnily 4 PO.

Počet těch, kteří volili nejoblíbenějšího (Přemysl) a rovněž si jej vybrali do své skupiny je 7. Nejvíce volené PO:

6 - Ctibor
6 - Maxmilián
7 - Pankrác
7 - Přemysl
7 - Ferdinand
8 - Alexej
8 - Bruno
9 - Servác
9 - Radoslav

Nalezení počtu průniků mezi výběry spolužáků do skupiny na výlet a na plnění úkolu spočívá v ověření toho, zda-li žákem vybraný spolužák na řešení úkolu se nachází i v žákově druhé skupině chystající se na výlet. Není zjišťována vzájemnost voleb.

Tab. 7 Preference

	shod	poměr úkol/výlet	
Alexej	4	4/5	
Alois	3	3/3	*
Bonifác	3	3/3	*
Bruno	4	4/9	
Ctibor	3	5/5	
Dalibor	0	2/0	
Dobroslav	6	6/6	*

Emil	0	2/2	
Ferdinand	4	4/8	
Filip	2	3/7	
Jarmil	0	0/0	
Květoslav	0	0/0	
Maxmilián	4	4/4	*
Medard	6	6/8	
Norbert	2	3/3	
Pankrác	2	5/5	
Přemysl	4	6/7	
Radoslav	0	0/0	
Roland	4	4/4	*
Servác	5	5/8	
Valdemar	2	2/3	
Vilém	2	2/3	
Zbyšek	2	4/7	
Zikmund	3	3/8	

Hvězdičkou označené řádky indikují úplnou shodu. Každý žák má v obou skupinách alespoň 2 spolužáky. Výjimkou je Dalibor, který si nevybral nikoho do skupiny na výlet.

Porovnání skupin žáků s odhadem učitelů provedeme tak, že zjistíme, zda-li se u každého žáka navrhujiho vlastní skupinu neobjeví žáci, které volil učitel (uc1 – uc7). V potaz jsou brány skupiny alespoň ze dvou žáků. První číslo indikuje počet shod mezi učitelovou a žakovou skupinou. Čísla v závorkách jsou velikost učitelovy skupiny / velikost žakovy skupiny.

Tab. 8 Volené skupiny pro úkol

	uc1	uc2	uc3	uc4	uc5	uc6	uc7
Alexej	3(5/4)		2(4/4)				
Alois		2(3/3)					
Bonifác					2(5/3)		2(5/3)
Bruno	3(5/4)					2(4/4)	

Ctibor		2(4/5)	3(4/5)	2(5/5)	2(4/5)	2(5/5)
Dalibor					2(4/2)	
Dobroslav				2(5/6)		2(5/6)
Emil				2(5/2)		2(5/2)
Ferdinand	4(5/4)				2(4/4)	
Filip						
Jarmil						
Květoslav						
Maxmilián		2(4/4)	3(4/4)	3(5/4)		3(5/4)
Medard	3(5/6)		2(4/6)		3(4/6)	
Norbert						
Pankrác	2(5/5)		3(4/5)	3(5/5)		3(5/5)
Přemysl				3(5/6)		3(5/6)
Radoslav						
Roland	4(5/4)				2(4/4)	
Servác	4(5/5)				3(4/5)	
Valdemar						
Vilém		2(3/2)				
Zbyšek		2(4/4)	2(4/4)	4(5/4)		4(5/4)
Zikmund						

Zvýrazněné skupiny jsou ty s nejvyšším počtem shod. V dalším kroku pak zjistíme, zda by tyto skupiny vůbec vznikly. To znamená, jestli jsou volby ve skupině mezi žáky vzájemné.

```

uc1
  skupina: Ferdinand
    Servác
    Roland
    Bruno
    Alexej
  pozitivní vazby: 4
  skupina: Roland
    Servác
    Ferdinand
    Bruno*
    Alexej*
  pozitivní vazby: 2
  skupina: Servác
    Roland
    Alexej
    Bruno
    Ferdinand
    pozitivní vazby: 4
uc5
  skupina: Zbyšek
    Emil*
    Maxmilián
    Pankrác*
    Ctibor
  pozitivní vazby: 2
uc7
  skupina: Zbyšek
    Emil*
    Maxmilián
    Pankrác*
    Ctibor
  pozitivní vazby: 2

```

Zdá se, že by vznikla pouze skupina Ferdinanda, resp. Serváce.

Následuje tabulkový výpis toho, jak dopadly výsledky pro druhou z otázek. Připomeňme, že učitelé měli za úkol vytvořit na základě vlastního úsudku 3 skupiny žáků, které by se mohly zformovat. Zobrazeny jsou pouze 5 a více člené skupiny.

Tab. 9 Volené skupiny pro výlet

	uc1	uc2	uc3	uc4	uc5	uc6	uc7
Alexej							
Alois							
Bonifác							
Bruno		7(13/9)			5(9/9)		
Ctibor					5(11/5)		
Dalibor							
Dobroslav	6(10/6)	5(7/6)			5(11/6)		
Emil							
Ferdinand	5(6/8)	7(13/8)			5(9/8)		5(11/8)
Filip							
Jarmil							
Květoslav							
Maxmilián							
Medard		7(13/8)			5(9/8)		
Norbert							
Pankrác							
Přemysl		5(13/7)					
Radoslav							
Roland							
Servác	5(6/8)	7(13/8)			5(9/8)		
Valdemar							
Vilém							
Zbyšek		7(13/7)					
Zikmund	7(10/8)	5(7/8)			6(11/8)		5(11/8)

Následuje opět detailnější pohled na skupinu s nejvyšším počtem shod.

uc1	skupina: Zikmund	pozitivní vazby: 6
	Květoslav*	skupina: Medard
	Dobroslav	Bruno
	Medard*	Přemysl*
	Ctibor*	Servác
	Valdemar*	Alexej*
	Bonifác*	Dalibor*
	Maxmilián*	Emil*
	pozitivní vazby: 1	Filip*
uc2	skupina: Bruno	pozitivní vazby: 2
	Alexej	skupina: Servác
	Medard	Roland
	Servác	Bruno
	Ferdinand	Alexej
	Přemysl	Ferdinand
	Zbyšek	Medard
	Filip	Zbyšek
	pozitivní vazby: 7	Přemysl
	skupina: Ferdinand	pozitivní vazby: 7
	Roland	skupina: Zbyšek
	Servác	Přemysl*
	Bruno	Maxmilián
	Alexej	Emil*
	Zbyšek	Alexej*
	Maxmilián*	Bruno
	Filip	Servác
		Ferdinand
		pozitivní vazby: 4

9 Interpretace výsledků

Při interpretaci výsledků postupujme v pořadí tak, jak byly představeny v předchozí kapitole.

Klima třídy Z výsledků proměnné, kde se sledoval zájem studentů o studium, je patrné, že studenti skoro žádný zájem nemají. Učitelé postoj žáků přehodnotili spíše do roviny *někteří ano, jiní ne*. Vzhledem k tomu, že studenti posuzovali zájem ostatních a ne svůj, je toto celkem reálný výsledek. Ve třídě jsou vždy žáci, kteří zájem mají a ti, co školu berou jako nutné zlo. Otázkou zůstává, je-li to v pořádku a zda-li se s tím dá něco dělat.

Zvýšený nezájem o školu může být mj. také výsledkem další proměnné, kde se žáci vyjadřovali o tom, jak o jejich třídě smýšlí jiní. Polovina třídy si myslí, že jejich třída je nejhorší, ať už svým prospěchem nebo chováním.

Koheze třídy Z tabulky 3 na str. 37 je vidět, že třetina třídy souhlasí s názorem většiny aniž by třeba i argumentovala. Lze soudit, že volí cestu nejmenšího odporu. Je zde totiž velká část těch, kteří mají svůj názor. Pokud tedy třída o něčem diskutuje, tak asi *to stojí za to* (Viz tabulka 4).

Otázkou je, zda-li ti, co mají svůj názor, nejsou právě ti, kteří diskutují a mají tak pocit, že se diskuze účastní všichni. Rovněž je vidět, že je tu tendence vyslyšení i jiných názorů (tabulka 5). To ovšem nevypovídá o způsobu, jak se s vyřčeným názorem naloží.

Za zmínku stojí stanovisko *podřídít se*, které volilo 5 žáků. Ve třídě jsou i neoblíbení, resp. méně oblíbení žáci (Viz dále sociogram) a je možné, že uvedené stanovisko bylo adresováno právě jim.

9.1 Rozložení pozic ve třídě

Silná vazba U první otázky (*Kdybys jel na vodu, koho by sis vzal do svého stanu?*) neodpověděla polovina třídy. Zřejmě je pro ně tato volba příliš intimní nebo prostě takového kamaráda mezi spolužáky nemají. Vystupuje zde zajímavá postava, kterou volilo 5 osob, ale ona sama nikoho. Jediná silná vazba je mezi Rolandem a Servácem.

Nejoblíbenější Nejoblíbenějším žákem se stal se značným náskokem Přemysl. Ten se vyskytl i mezi typy učitelů, ale pouze u dvou ze sedmi. Nabízí se otázka, na základě čeho studenti vybrali zrovna Přemysla. Je to snad potenciální neformální vůdce skupiny? Nebo je to jenom student, který je ve třídě oblíben pro svoje chování, projevy a postoje k druhým?

Sebehodnocení Posouzení vlastní oblíbenosti s odhadem učitelů dopadlo v procentuálním vyjádření poměrně špatně. Tuto skutečnost lze patrně přisoudit tomu, že studenti bývají k sobě sebekritičtí a nebo vnímají zařazení sebe do méně oblíbené skupiny jako rezignaci, totiž, že opravdu nejsou oblíbení. Učitelé se zařazením žáků problémem nemají. To ovšem neznamená, že situaci vyhodnotili správně. Domníváme se, že tato otázka (*Jak si myslíš, že jsi ve třídě oblíben?*) není vhodná a nemůže poskytnout relevantní data. Zaměřme se ještě na ty, kteří sebe ohodnotili velmi pozitivně, resp. velmi negativně.

Dobroslav (negativní sebehodnocení) je pozitivně expandující, ale má pouze jednu zpětnou vazbu z celkem šesti voleb. Lze tedy usuzovat, že jeho sebehodnocení má jistou váhu. U Přemysla a Filipa lze s pozitivním sebehodnocením souhlasit, ale Alois a Vilém se ke hvězdám zdaleka nepřibližují.

Konflikt preferencí Nejvíce volené PO za účelem spoluúčasti na úkolu (Pankrác, Ctibor, Bruno), jsou jedni ze studentů s lepším studijním prospěchem. Zatímco však Pankrác a Ctibor jsou ve vzájemné vazbě, tak oba expandují ještě k Brunovi, ale bez odezvy. Pokud můžeme srovnávat s našimi výsledky např. i zasedací pořádek ve třídě¹⁴⁾, pak i rozmístění těchto tří studentů (2+1) napovídá, že vazby mezi nimi budou slabé. Ze sociogramu je patrné, že Bruno má kolem sebe svou partu (Alexej, Servác, Medard a Ferdinand) a jen Medard a Alexej expandují (bez odezvy) do skupiny Ctibor, Pankrác. Daleko složitější se ukázal být sociogram vzniklý z voleb skupin na výlet. Pro porovnání jsme nechali rozložení PO z prvního sociogramu stejné. Zmíněné PO: Ctibor, Pankrác a Bruno se vyskytují i v žebříčku často volených osob do tohoto typu skupiny. I když zde již vystupují i jiné PO: Radoslav a Servác. Zatímco Servác má hodně voleb, ale i zpětných vazeb, tak Radoslav je pouze volen, ale žádnou volbu neopětuje nebo nevysílá. Za zmínku stojí opět skupina dvojice Ctibor a Bruno, kteří tentokrát již Bruna nevolí. Zřejmě předchozí pokus o koalici měl za cíl dosažení co možná nejlepších výsledků při plnění úkolu.

Vypočítavost V tabulce 7 na str. 40 je uvedeno porovnání shodných voleb žáků do obou skupin. To znamená, jak moc byl žák vypočítavý při svých volbách. Z výsledků lze usuzovat, že žáci většinou volí do obou skupin stejné spolužáky.

Korelace skupin Z uvedených výsledků je zřejmé, že skupiny vznikají hlavně díky existujícímu přátelství. Odhady učitelů do jisté míry korelovaly se skupinami žáků, ovšem jak se ukázalo podle zpětných vazeb, volené skupiny by ve většině případech nevznikly.

Co se výletu týče, zde se objevovali stále stejné PO (Roland, Bruno, Alexej, Ferdinand, Medard, Zbyšek, Přemysl). Zajímavá je shoda jednoho z učitelů, který navrhl skupinu deseti žáků, přičemž sedm z nich se vyskytovalo ve skupině pozitivně expanzivního Zikmunda, kterému odpověděl pouze jeden, Dobroslav. Lze hovořit o situaci, kdy smýšlíme o jedinci způsobem, kdy zcela automaticky jej zařadíme do skupiny, ve které by si dokonce i on přál být, ale tato skupina jej vůbec nevyhledává.

¹⁴⁾Žáci většinou nemají pevný zasedací pořádek.

ZÁVĚR

Výstupem práce je realizovaný výzkum za účelem zjištění klimatu školní třídy a rozložení rolí a pozic. Byly sestaveny dva dotazníky pro dvě cílové skupiny. Jednou skupinou byli žáci druhého ročníku střední odborné školy. Druhou skupinu pak tvořili učitelé, kteří danou třídu vyučují. Vyplněné dotazníky byly vyhodnoceny a výsledky předloženy v kapitolách 8 a 9.

Zvolená výzkumná metoda byla sociometrie. Kvůli dodržení pravidel u této metody bylo povoleno *neomezené* množství voleb, což mělo za následek až exponenciální vzrůst komplexnosti výstupu metody vzhledem k počtu PO (24). Příložené sociogramy jsou proto značně nepřehledné. V příloze jsou rovněž vygenerovány seznamy PO, ve který jsou zachyceny všechny volby pro snazší orientaci.

To, do jaké míry korelují výsledky testovaných učitelů a žáků se ukazuje ve shodě s již citovaným Řezáčem v kapitole 1.2.4 na str. 18: „*Mnohá výzkumná šetření rovněž naznačují, že učitelé (na základě prostého pozorování) nemívají adekvátní představu o rozložení pozic ve třídě, a především o subjektivním prožívání žáka ve skupině.*“ Otázkou je, jak je tomu v jiných třídách a na jiných školách.

Dále se ukázalo, že vytvořený dotazník má své nedostatky. Ať už jde o formulaci otázek formou negativního sdělení, jejichž znění je pak nejednoznačné nebo o sociometrické dotazy, kde chybí možnost negativní volby.

Pozitivní byly však ohlasy některý učitelů, kteří v dotazníku viděli určitý způsob reflexe. Jak vnímají třídu v porovnání s ostatními a vůbec zvědavost nad výsledkem (rozložení pozic) dotazníků vyplňovaných žáky.

REJSTŘÍK

- škola, 12
- atmosféra, 13
 - klima, 12, 13
 - prostředí, 12
- interakce, 14
- konflikt, 22
- metoda, 25
- skupina, 13, 14
- charakteristika, 13
 - struktura, 15
- sociální
- pozice, 15
 - role, 17
- třída, 11
- atmosféra, 19
 - klima, 19
- vlivy
- makrosociální, 12
 - mikrosociální, 12

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BEDNAŘÍK, Aleš. *Riešenie konfliktov*. 2. vyd. Bratislava : Centrum prevencie a riešenia konfliktov, 2003. ISBN 80-968095-4-7.
- [2] ČÁP, Jan, MAREŠ, Jiří. *Psychologie pro učitele*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. 655 s. ISBN 80-7178-463-X.
- [3] DOUBRAVA, Lukáš. Vyhláška umožňující lidovou tvořivost: ČŠI nemůže dostatečně kontrolovat pedagogickou způsobilost. *Učitelské noviny* [online]. 2004 [cit. 2007-05-22]. Dostupný z WWW: <http://www.ucitelskenoviny.cz/obsah_clanku.php?vydani=19&rok=04&odkaz=vyhlaska.htm>.
- [4] FONTANA, David. *Psychologie ve školní praxi: Příručka pro učitele*. Přeložil doc. PhDr. Karel Balcar. Praha: Portál, 2003. 383 s. ISBN 80-7178-626-8.
- [5] GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Překlad PhDr. Vladimír Jůva, CSc. Brno: Paido, 2000. 206 s. ISBN 80-85931-79-6.
- [6] GAVORA, Peter. *Učitel a žáci v komunikaci*. Překlad Mgr. Veronika Lyková, DiS. Brno: Paido, 2005. 165 s. ISBN 80-7315-104-9.
- [7] GRAHAM, Paul. *Hackers & Painters: Big ideas from the computer age*. 1st edition. USA: O'Reilly, 2004. 258 s. ISBN 0-596-00662-4.
- [8] PLAŇAVA, Ivo. *Průvodce mezilidskou komunikací: Přístupy - dovednosti - poruchy*. 1. vyd. Praha: Grada, 2005. 148 s. ISBN 80-247-0858-2.
- [9] ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998. 268 s. ISBN 80-85931-48-6.
- [10] *Wikipedia : Necessary and sufficient conditions* [online]. 2007 [cit. 2007-05-22]. Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Necessary_and_sufficient_conditions>.

SEZNAM PŘÍLOH

- P I. Výsledky klimatu třídy
- P II. Výsledky zjištěných vazeb z dotazníku
- P III. Sociogramy

PŘÍLOHA P I. Výsledky klimatu třídy

V tabulce jsou uvedené zjišťované proměnné, odpovídající otázky a bodové hodnocení (žádná odpověď = 2b).

Zájem o studium

- 1) Žáci naší třídy vynakládají hodně úsilí a energie na učení. ANO = 3b, NE = 1b
- 2) Většina žáků dává při vyučování pozor. ANO = 3b, NE = 1b
- 3) Většina žáků během vyučování přemýšlí o úplně jiných věcech. ANO = 1b, NE = 3b
- 4) Žáci se obvykle nemůžou dočkat konce hodiny. ANO = 1b, NE = 3b

Vztahy ve třídě

- 5) Žáci se hlouběji nezajímají o své spolužáky. ANO = 1b, NE = 3b
- 6) Není těžké nadchnout naší třídu pro nějakou společnou akci. ANO = 3b, NE = 1b
- 7) Žáci v naší třídě se dobře znají navzájem, ví o sobě hodně věcí. ANO = 3b, NE = 1b
- 8) Žáci se v naší třídě mezi sebou dost přátelí. ANO = 3b, NE = 1b

V následující tabulce jsou zaznamenány všechny volby žáků.

	1)	2)	3)	4)	5)	6)	7)	8)
Alexej	1	1	1	1	3	3	3	3
Alois	1	1	1	1	1	1	1	1
Bonifác	1	1	1	1	1	1	3	3
Bruno	1	1	1	1	3	3	3	3
Ctibor								
Dalibor	1	1	1	1	1	1	3	2
Dobroslav	1	1	1	1	3	1	1	1
Emil	1	1	1	1	3	3	3	3
Ferdinand	1	1	1	1	3	3	1	3
Filip	1	1	3	3	1	3	3	3
Jarmil	1	1	1	1	3	1	3	3
Květoslav	1	1	1	1	1	1	3	3
Maxmilián	1	1	3	1	3	3	1	3

Medard	1	1	1	1	3	3	3	3
Norbert	1	1	1	1	1	3	3	1
Pankrác	1	1	1	3	1	3	1	3
Přemysl	1	3	1	1	3	3	3	3
Radoslav	1	3	1	3	3	1	3	3
Roland	1	1	1	1	1	1	3	3
Servác	3	1	1	1	1	3	1	3
Valdemar	1	1	1	1	1	1	3	3
Vilém	1	1	1	1	1	1	1	1
Zbyšek	1	1	1	1	1	3	3	3
Zikmund	1	1	1	1	3	3	3	3
	1.09	1.17	1.17	1.26	1.96	2.13	2.39	2.61
průměry	1.17				2.27			

Poslední tabulka je přehled voleb učitelů.

	uc1	uc2	uc3	uc4	uc5	uc6	uc7	průměr
1)	1	1	1	1	1	3	2	1.43
2)	3	3	3	3	3	3	3	3
3)	3	3	3	3	3	3	1	2.71
4)	1	1	1	1	1	3	3	1.57
	2.18							
5)	3	3	3	3	3	1	1	2.43
6)	3	3	3	3	3	3	1	2.71
7)	3	3	3	3	3	3	1	2.71
8)	3	3	3	3	3	1	1	2.43
	2.57							

PŘÍLOHA P II. Výsledky zjištěných vazeb z dotazníku

Přehledy¹⁵⁾ všech uskutečněných voleb v dotazníku na otázky:

Kdybys jel na vodu, koho by sis vzal do svého stanu?

Alexej (v: 1/o: 0/p: 0)	Norbert (v: 0/o: 0/p: 2)
Radoslav*	Filip+
Alois (v: 0/o: 0/p: 0)	Přemysl+
Bonifác (v: 0/o: 0/p: 1)	Pankrác (v: 1/o: 0/p: 0)
Valdemar+	Ferdinand*
Bruno (v: 0/o: 0/p: 2)	Přemysl (v: 1/o: 0/p: 0)
Přemysl+	Radoslav*
Servác+	Radoslav (v: 0/o: 0/p: 5)
Ctibor (v: 1/o: 0/p: 0)	Alexej+
Pankrác*	Filip+
Dalibor (v: 0/o: 0/p: 0)	Maxmilián+
Dobroslav (v: 0/o: 0/p: 1)	Pankrác+
Zikmund+	Přemysl+
Emil (v: 0/o: 0/p: 2)	Roland (v: 1/o: 1/p: 3)
Ctibor+	Servác
Maxmilián+	Ferdinand+
Ferdinand (v: 1/o: 0/p: 1)	Maxmilián+
Servác*	Přemysl+
Pankrác+	Servác (v: 1/o: 1/p: 0)
Filip (v: 1/o: 0/p: 0)	Roland
Přemysl*	Valdemar (v: 1/o: 0/p: 0)
Jarmil (v: 0/o: 0/p: 0)	Bonifác*
Květoslav (v: 0/o: 0/p: 1)	Vilém (v: 0/o: 0/p: 0)
Zikmund+	Zbyšek (v: 1/o: 0/p: 0)
Maxmilián (v: 1/o: 0/p: 1)	Maxmilián*
Roland*	Zikmund (v: 1/o: 0/p: 0)
Pankrác+	Květoslav*
Medard (v: 0/o: 0/p: 0)	

Učitel zadal velmi těžký úkol na známky. Kdybyste mohli pracovat ve skupinkách, koho by sis vzal k sobě?

Alexej (v: 4/o: 3/p: 2)	Roland+
Ferdinand	Ctibor (v: 5/o: 3/p: 6)
Pankrác*	Emil
Servác	Pankrác
Bruno	Bruno*
Medard+	Medard*
Roland+	Zbyšek
Alois (v: 3/o: 1/p: 0)	Bonifác+
Vilém	Dobroslav+
Radoslav*	Maxmilián+
Emil*	Norbert+
Bonifác (v: 3/o: 1/p: 1)	Přemysl+
Ctibor*	Valdemar+
Pankrác*	Dalibor (v: 2/o: 1/p: 0)
Valdemar	Medard
Dobroslav+	Bruno*
Bruno (v: 4/o: 4/p: 5)	Dobroslav (v: 6/o: 1/p: 0)
Alexej	Zikmund
Medard	Květoslav*
Servác	Medard*
Ferdinand	Pankrác*
Ctibor+	Ctibor*
Dalibor+	Bonifác*
Filip+	Emil (v: 2/o: 2/p: 4)
Pankrác+	Ctibor

¹⁵⁾Vysvětlivky: v – vyslal; o – odezva; p – příchozí

Pankrác	Alexej+
Alois+	Bonifác+
Maxmilián+	Dobroslav+
Medard+	Přemysl+
Zbyšek+	Zbyšek+
Ferdinand (v: 4/o: 4/p: 0)	Přemysl (v: 6/o: 1/p: 2)
Servác	Radoslav*
Roland	Ctibor*
Bruno	Pankrác*
Alexej	Filip
Filip (v: 3/o: 1/p: 1)	Maxmilián*
Přemysl	Roland*
Bruno*	Medard+
Maxmilián*	Norbert+
Norbert+	Radoslav (v: 0/o: 0/p: 3)
Jarmil (v: 0/o: 0/p: 0)	Alois+
Květoslav (v: 0/o: 0/p: 2)	Přemysl+
Dobroslav+	Vilém+
Zikmund+	Roland (v: 4/o: 2/p: 2)
Maxmilián (v: 4/o: 2/p: 2)	Servác
Pankrác	Ferdinand
Emil*	Bruno*
Ctibor*	Alexej*
Zbyšek	Pankrác+
Filip+	Přemysl+
Přemysl+	Servác (v: 5/o: 5/p: 0)
Medard (v: 6/o: 3/p: 3)	Roland
Bruno	Alexej
Alexej*	Bruno
Servác	Ferdinand
Přemysl*	Medard
Dalibor	Valdemar (v: 2/o: 1/p: 0)
Emil*	Bonifác
Ctibor+	Ctibor*
Dobroslav+	Vilém (v: 2/o: 1/p: 0)
Zikmund+	Alois
Norbert (v: 3/o: 0/p: 0)	Radoslav*
Ctibor*	Zbyšek (v: 4/o: 2/p: 0)
Filip*	Emil*
Přemysl*	Maxmilián
Pankrác (v: 5/o: 3/p: 5)	Pankrác*
Maxmilián	Ctibor
Ctibor	Zikmund (v: 3/o: 1/p: 0)
Roland*	Květoslav*
Emil	Dobroslav
Bruno*	Medard*

Je naplánovaný cíl výletu do blízkosti tvého oblíbeného kraje. Jste rozděleni na 3 skupiny, protože každá půjde jinou cestou. Koho bys vzal do své skupiny?

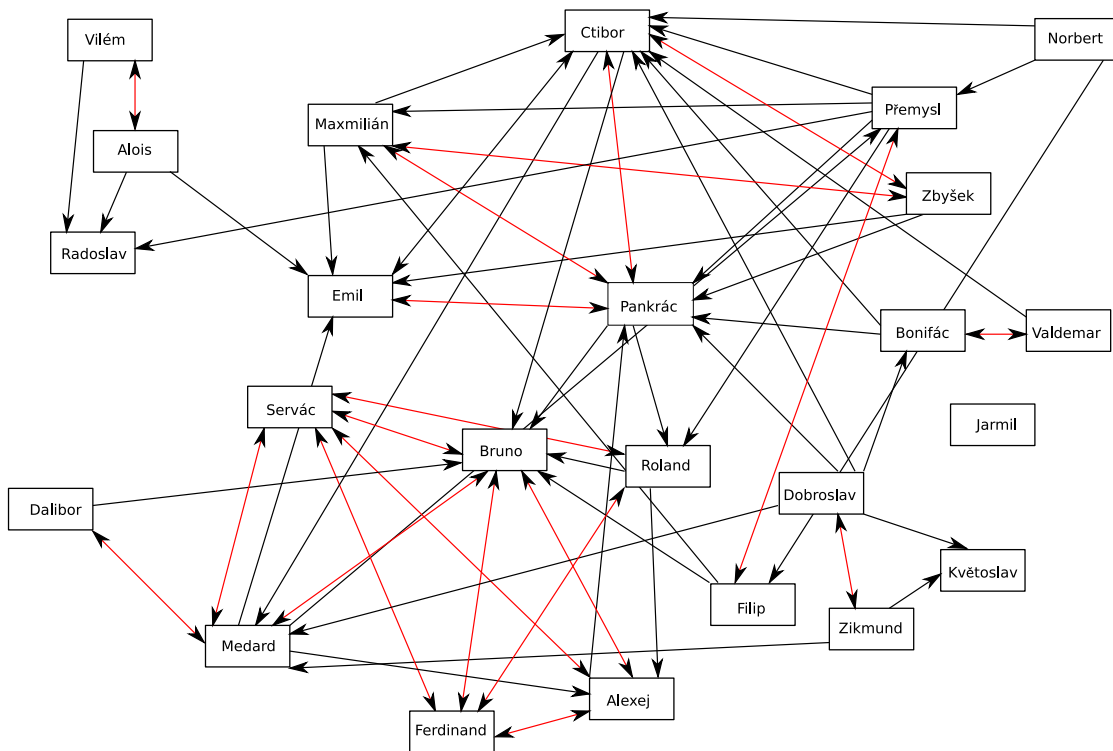
Alexej (v: 5/o: 4/p: 4)	Ctibor*
Ferdinand	Pankrác*
Pankrác	Dobroslav+
Servác	Zikmund+
Bruno	Bruno (v: 9/o: 7/p: 1)
Radoslav*	Alexej
Filip+	Medard
Medard+	Servác
Roland+	Ferdinand
Zbyšek+	Radoslav*
Alois (v: 3/o: 2/p: 0)	Přemysl
Vilém	Zbyšek
Radoslav*	Filip
Emil	Norbert*
Bonifác (v: 3/o: 1/p: 2)	Roland+
Valdemar	Ctibor (v: 5/o: 2/p: 4)

Pankrác
Emil*
Maxmilián
Přemysl*
Zbyšek*
Bonifác+
Dobroslav+
Valdemar+
Zikmund+
Dalibor (v: 0/o: 0/p: 1)
Medard+
Dobroslav (v: 6/o: 1/p: 0)
Zikmund
Květoslav*
Medard*
Pankrác*
Ctibor*
Bonifác*
Emil (v: 2/o: 1/p: 5)
Alois
Servác*
Ctibor+
Maxmilián+
Medard+
Norbert+
Zbyšek+
Ferdinand (v: 8/o: 7/p: 0)
Roland
Servác
Bruno
Alexej
Zbyšek
Pankrác
Maxmilián*
Filip
Filip (v: 7/o: 4/p: 1)
Radoslav*
Přemysl
Norbert
Bruno
Jarmil*
Alexej*
Ferdinand
Medard+
Jarmil (v: 0/o: 0/p: 2)
Filip+
Zikmund+
Květoslav (v: 0/o: 0/p: 2)
Dobroslav+
Zikmund+
Maxmilián (v: 4/o: 3/p: 3)
Pankrác
Emil*
Ctibor
Zbyšek
Ferdinand+
Přemysl+
Zikmund+
Medard (v: 8/o: 2/p: 2)
Bruno
Radoslav*
Přemysl*
Servác
Alexej*
Dalibor*
Emil*
Filip*
Dobroslav+
Zikmund+
Norbert (v: 3/o: 2/p: 1)
Filip
Přemysl
Emil*

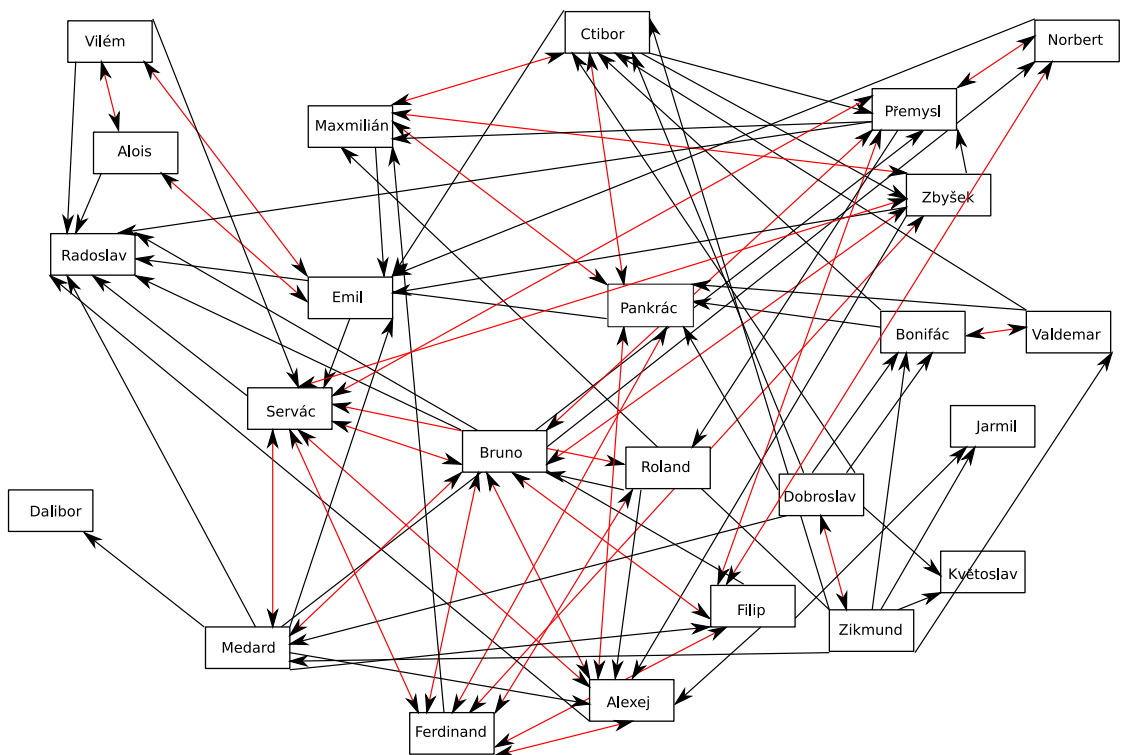
Bruno+
Pankrác (v: 5/o: 4/p: 3)
Maxmilián
Ferdinand
Alexej
Radoslav*
Ctibor
Bonifác+
Dobroslav+
Valdemar+
Přemysl (v: 7/o: 4/p: 3)
Radoslav*
Roland*
Filip
Norbert
Bruno
Servác
Maxmilián*
Ctibor+
Medard+
Zbyšek+
Radoslav (v: 0/o: 0/p: 9)
Alexej+
Alois+
Bruno+
Filip+
Medard+
Pankrác+
Přemysl+
Servác+
Vilém+
Roland (v: 4/o: 2/p: 1)
Servác
Ferdinand
Bruno*
Alexej*
Přemysl+
Servác (v: 8/o: 7/p: 2)
Roland
Bruno
Alexej
Ferdinand
Medard
Zbyšek
Přemysl
Radoslav*
Emil+
Vilém+
Valdemar (v: 3/o: 1/p: 1)
Ctibor*
Bonifác
Pankrác*
Zikmund+
Vilém (v: 3/o: 1/p: 0)
Servác*
Radoslav*
Alois
Zbyšek (v: 7/o: 4/p: 1)
Přemysl*
Maxmilián
Emil*
Alexej*
Bruno
Servác
Ferdinand
Ctibor+
Zikmund (v: 8/o: 1/p: 0)
Květoslav*
Dobroslav
Medard*
Ctibor*
Valdemar*
Bonifác*
Jarmil*
Maxmilián*

PŘÍLOHA P III. Sociogramy

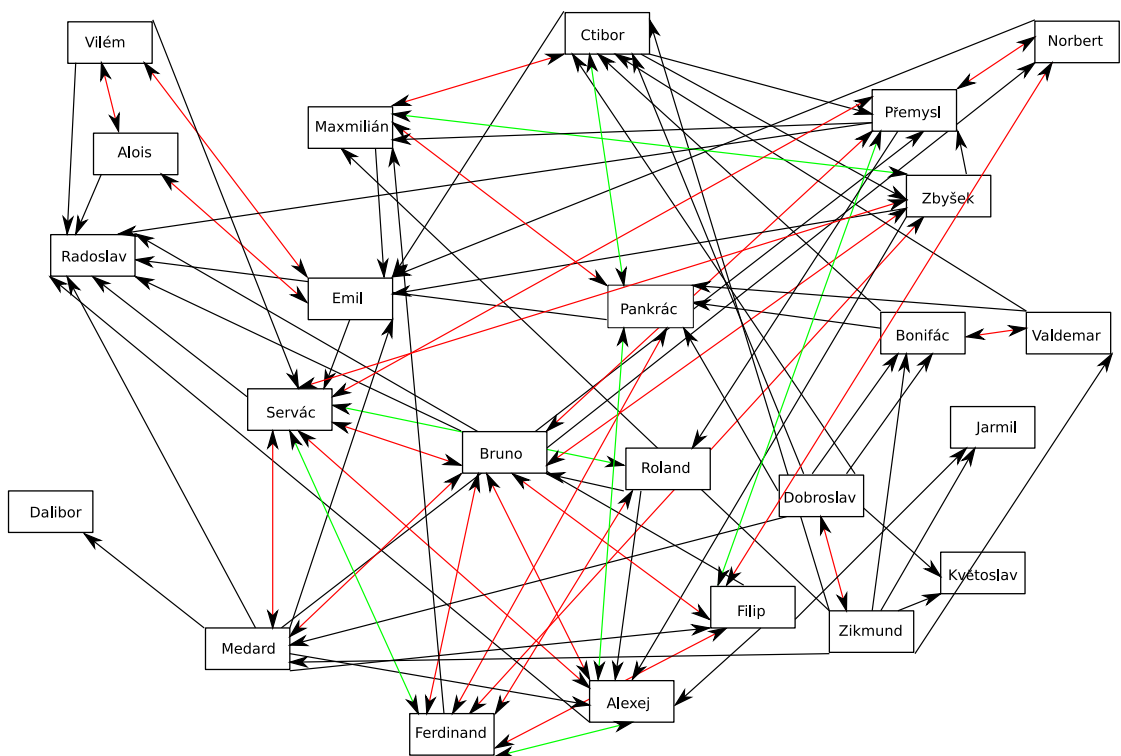
Šipky ukazují buď jednostrannou nebo vzájemnou volbu. Vzájemné volby jsou zvýrazněny červeně. Zeleně jsou potom zvýrazněny volby týkající se otázky výběru spolužáka do stanu.

Obr. 1. Sociogram - úkol

Obr. 2. Sociogram - výlet

Obr. 3. Sociogram - výlet + stan